

Sintaksa dativa u hrvatskom jeziku

Bijelić, Zdravka

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:939032>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Zdravka Bijelić

Sintaksa dativa u hrvatskome jeziku

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 14. rujna 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Zdravka Bijelić

Matični broj:

0009058948

Sintaksa dativa u hrvatskome jeziku

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/Engleski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Anastazija Vlastelić

Rijeka, 14. rujna 2015.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Metodologija	3
3. Povijesni pregled	4
4. Dativ u suvremenim gramatikama hrvatskoga jezika	13
5. Funkcije dativa	17
5.1. Dativ negranične direktivnosti ili dativ smjera	17
5.2. Dativ namjene	21
5.3. Dativ koristi ili štete	24
5.4. Posvojni dativ	25
5.5. Dativ interesa ili etički dativ	28
5.6. Dativ s infinitivom	32
5.7. Emfatički dativ	32
5.8. Konstrukcije s dativom „ophođenika“	33
5.9. Dativ iskusioca	34
5.10. Ocjeniteljski dativ	35
6. Prijedložni dativ	36
7. Analiza korpusa	40
8. Zaključak	48
9. Sažetak.....	50
10. Ključne riječi	50
11. Literatura	52

1. UVOD

Predmet istraživanja ovoga diplomskog rada je opis dativa u hrvatskome jeziku, odnosno utvrđivanje njegovih suvremenih sintaktičkih funkcija. Dativ je padež koji u hrvatskom jeziku nije opisan monografski, čime bi se dao opis njegovih osnovnih obilježja, ali i omogućio uvid u njegov status u suvremenom hrvatskom jeziku. Ipak, činjenica je da je dativ nemalu pozornosti dobio u suvremenim hrvatskim gramatikama, a posebno u znanstvenim člancima.

Opširnu je monografiju posvećenu dativu za, hrvatskom srodan, bosanski jezik napisao Ismail Palić pod nazivom *Dativ u bosanskome jeziku* (Sarajevo, 2010.), koja je „najbolja monografija o funkcijama i značenjima dativa u standardnim jezicima nastalim na štokavskoj osnovici“ (Pranjeković 2011: 192). S obzirom na to teorijski će se dio ovoga diplomskoga rada u mnogome temeljiti upravo na spomenutoj knjizi. Osim navedene monografije, oslanjat ću se uvelike na *Gramatiku hrvatskoga jezika* autora Josipa Silića i Ive Pranjekovića, koji su dali sustavan suvremen pregled funkcija i obilježja dativa. Brojni članci napisani o pojedinim funkcijama dativa također će biti dio ovoga diplomskog rada te će biti dovedeni u vezu kako s monografijom Ismaila Palića, tako i s gramatikom Silić-Pranjeković.

Prije samoga je opisa pojedinih funkcija dativa u poglavlju *Povijesni pregled* dan kratak osvrt na funkciju dativa u staroslavenskom jeziku te na njegova temeljna značenja u starijim gramatikama hrvatskoga jezika. Kako i ta ogledna analiza pokazuje, funkcije i opisi dativa nisu se u mnogome razlikovali od onih kakve nalazimo u suvremenim jezikoslovnim priručnicima. Međutim, razlike postoje te se ponajviše ogledaju u čestoti pojedinih funkcija u jeziku budući da nekad primarne funkcije dativa postaju rubne.

Nakon temeljitog opisa svake pojedine funkcije dativa opisane u *Gramatici hrvatskoga jezika* izložit ću rezultate analize korpusa, a riječ je o analizi dativa u hrvatskom dnevniku *Jutarnji list* (internetsko i tiskano izdanje).

Nakraju slijedi zaključak te popis korištene literature.

2. METODOLOGIJA

Tema je moga diplomskoga rada *Sintaksa dativa u hrvatskome jeziku*. Budući da monografija posvećena dativu u hrvatskom jeziku još nije napisana, knjiga Ismaila Palića o dativu u bosanskome jeziku, koji ima visok stupanj srodnosti s osnovicom hrvatskoga standardnoga jezika, polazištem je ove analize. Najprije ću se osvrnuti na povijesni pregled dativa, odnosno pružit ću uvid u značenja i funkcije dativa onako kako su opisane u staroslavenskom jeziku i u starijim gramatikama. Potom ću se usredotočiti na funkcije dativa dane u *Gramatici hrvatskoga jezika* autora Josipa Silića i Ive Pranjkovića. Ovu sam podjelu odabrala jer je smatram suvremenom, cjelovitom te vrlo jasno protumačenom i primjenjivom. Dakako, bit će riječi i o prijedložnom dativu i funkcijama prijedloga koja uz dativ najčešće stoje. Suvremene opise dativa u hrvatskom jeziku usporedit ću s onim navedenim u monografiji Ismaila Palića naziva *Dativ u bosanskome jeziku*.

Nakon teorijskoga dijela o dativu i njegovim funkcijama dat ću analizu korpusa. Kao korpus istraživanja odabrala sam hrvatski dnevnik *Jutarnji list* (tiskano i internetsko izdanje). Riječ je o novinama koje svakodnevno čitam te koje svoju čitalačku publiku imaju u svim hrvatskim krajevima.

Cilj je analize korpusa uvidjeti u kojoj je mjeri dativ prisutan u novinama *Jutarnji list* u promatranom razdoblju te koji je dativ, prema funkcijama koje navodim u radu, najviše, a koji najmanje zastupljen u ovome korpusu.

Moj je zadatak bio od travnja do srpnja ove godine ekscerpirati dativne oblike, koji će u ovome radu biti podebljani u rečenici u kojoj su navedeni. Prikupljeni će primjeri biti razvrstani po spomenutim funkcijama i analizirani.

Na kraju slijedi Zaključak te Literatura.

3. POVIJESNI PREGLED

Još uvijek ne postoji monografija posvećena dativu i njegovoj sintaktičkoj i semantičkoj ulozi u hrvatskom jeziku. Najviše pozornosti, čini se, dativ je dobio u gramatikama. Palić (2010: 21) piše kako suvremeni gramatičari ponajprije nude kombinirani sintaktičko-semantički opis te da većina gramatičara ne pokušava detaljnije opisati temeljno značenje dativa, već da se, najčešće, služe nabranjem njegovih pojedinih značenja. Nadalje, navodi da se sintaktički opis dativa u gramatikama svodi na činjenicu da se dativ javlja u službi indirektnog objekta te se nabranaju glagoli uz koje on stoji. Osim toga, Palić ističe kako su mišljenja suvremenih gramatičara o dativu izjednačena te da su, u većoj ili manjoj mjeri, temeljene na smjernicama koje su ustanovile starije generacije gramatičara (2010: 21).

U ovom će se poglavlju dati kratak pregled opisa dativa u starijim gramatikama, odnosno opis i razvoj kategorije dativa koji je u njima spominje. Povijesnim pregledom nastojat će se predstaviti dativ kroz različita vremenska razdoblja te promotriti je li se temeljni opis dativa mijenjao kroz povijest.

Kategoriju padeža poznao je i indoeuropski jezik u kojem je bilo osam padeža: nominativ, akuzativ, vokativ, genitiv, ablativ, dativ, lokativ i instrumental (Matasović 2008: 177).

Stjepan Damjanović u knjizi *Staroslavenski jezik* opisuje dativ i značenja koja je imao u staroslavenskom jeziku. U staroslavenskom je jeziku dativ najčešće označavao osobu ili predmet prema kojemu je neka glagolska radnja usmjerena ili poruka upućena (Damjanović 2003: 164). Dalje, Damjanović piše kako je staroslavenski zadržao i besprijedložni dativ smjera uz glagole kretanja, no napominje da je takva upotreba rijetka te da češće u takvoj službi dolazi dativ uz prijedlog *kъ*. Glagoli koji označuju govorenje u staroslavenskom su jeziku uz sebe imali neizravni objekt u dativu koji je označavao prema komu je govor

usmjeren (Damjanović 2003:164). U staroslavenskom je jeziku posebno zanimljiv bio dativ apsolutni koji je čest u starim indoeuropskim jezicima. Značajka je rečenice koja uključuje i dativ apsolutni „da je subjekt glavne rečenice jedan, a participijalne konstrukcije drugi i nalazi se u dativu kao i particip“ (Damjanović 200: 165). Damjanović piše da uz imenice često dolazi i posvojni dativ koji stoji u atributivnoj funkciji te da u toj služi često mogu stajati i enklitički oblici osobnih zamjenica (2003: 165), a na kraju govorenja o dativu Damjanović navodi da on može stajati i uz pridjeve. Dativ je, dakle, u *Staroslavenskom jeziku* opisan ukratko, odnosno opisano je osnovno značenje dativa, a to je ono koje se ističe i u suvremenom hrvatskom jeziku – smjer, tj. usmjerenost glagolske radnje ili upućenost poruke.

Prvu poznatu gramatiku hrvatskoga jezika *Institutionum linguae Illyricae libri duo* (Rim, 1604.) napisao je Bartol Kašić. Kašićev odjeljak o sintaksi sastoji se od trinaest pravila, no poneka sintaktička pravila mogu se pronaći i u morfologiji. Dvanaest pravila Kašić je preuzeo iz latinske gramatike Emanuela Alvaresa, a jedno je pravilo dodao (Stolac 1991). Iako je sintaktički opis zastupljen na vrlo malom broju stranica u gramatici, Diana Stolac ističe kako je „značajno da je Kašić imao potrebu uključiti sintaksu u osnovni jezikoslovni priručnik“ (1991: 169), koji hrvatski jezik ima s početka 17. stoljeća. Branka Tafra (1999) navodi da su se hrvatski gramatičari nerijetko oslanjali na svoje prethodnike, što potvrđuju i brojna priznanja koja su navodili u svojim jezikoslovnim djelima.

Hrvatska je gramatička tradicija u svojoj osnovi imala sustav preuzet iz latinske gramatike. Ardelio Della Bella, koji je napisao gramatiku čak 124 godine nakon Kašićeve, u potpunosti je slijedio Kašića te je imao sedam padeža u jednini i osmi u množini (Tafra 1990). Kašić je iz latinske gramatike preuzeo šest padeža i dodao instrumental i lokativ te je svoj osmi padež „izostavio u jednini zato što je po obliku jednak dativu“ (Tafra 1990: 267). Najveća se

potvrda Kašićeva utjecaja u hrvatskoj gramatičarskoj tradiciji odnosi upravo na nejednakost broja padeža u jednini i množini te na preuzimanje ablativa iz latinskog jezika (Tafra 1999). Ablativ u padežnom sustavu ostaje sve do 19. stoljeća kada su ilirski gramatičari uvrstili sedam padeža u jednini i množini (bez ablativa te s lokativom i instrumentalom) (Tafra 1999). Kašić je, „preuzimajući model opisa latinskog jezika postao uzorom ostalim gramatičarima u idućim stoljećima“¹ (Tafra 1999: 50).

Gramatika Ardelia Della Belle *Istruzioni grammaticali della lingua illirica* (Venecija, 1728.) tiskana je u tri izdanja te je bila dostupnija i aktualnija od svoje prethodnice, Kašićeve gramatike. Značajan dio gramatike Della Belle posvećuje sintaksi (Stolac 1991). Prema riječima Branke Tafre (1990), Della Bellina je gramatika imala veći utjecaj na kasnije gramatičare, no elementi Kašićeve gramatike koji su ugrađeni u Della Bellinu gramatiku vršili su posredan utjecaj. Stolac (1991) zaključuje da postoji velik broj sličnih, ali i različitih elemenata u gramatika isusovaca Bartola Kašića i Ardelia Della Belle. Sličnosti su primjetne u „nesustavnosti pristupa sintaksi, metodološkoj i terminološkoj nepreciznosti“ (Stolac 1991: 174). Najveću razliku Stolac (1991) vidi u opsežnosti sintakse te unošenju sintaktostilističkih napomena. Iako navodi da Kašićeva i Della Bellina gramatika ne bi izdržale suvremene znanstvene kriterije, te „primjedbe ne umanjuju značaj prve hrvatske gramatike Bartola Kašića, i na sintaktičkoj razini“ (Stolac 1991: 175), a Della Bellina gramatika ostaje „stepenica gotovo četiri stoljeća dugog kontinuiteta hrvatske gramatike“ (1991: 175).

Adolf Weber u knjizi *Skladnja ilirskog jezika za niže gimnazije* (Beč, 1859.) jedan dio posvećuje uporabi padeža. Tu je svoje mjesto, dakako, našao i

¹ Kašićeva gramatika bila je uzor gramatičarima nakon njega, ponajviše Ardeliu Della Belli koji je svoju gramatiku temeljio na Kašićevnoj, no ne vjerno. Kašić je posredno, preko Della Belle, vršio utjecaj na ostale gramatičare te je nekoliko gramatičara priznalo da se služio Della Bellinom gramatikom (npr. A. Kanižlić, M. Lanosović, F. M. Appendini, Š. Starčević, I. A. Brlić, A. Mažuranić) (Tafra 1990). Branka Tafra (1999) uzima Tomu Maretića kao granicu između dvaju gramatičarskih škola.

dativ. U prvom redu Weber nastoji ponuditi čitatelju opće, temeljno značenje dativa i navodi: „Dativ naznačuje u obće svèrhu, iz koje što biva, te se metje, kada se naznačuje, da se komu što daje ili uzima“ (1859: 25). Dalje nastavlja nabrajajući glavna značenja dativa koja vezuje uz glagole. „Glavna značenja jesu: *dati, uzimati, braniti, zapovědati, pomoći, vërovati, zahvaliti, laskati, dolikovati* itd. i ovim protivni“ (1859: 25).

Potom piše o dativu kojim se može označiti „osoba ili stvar, kojoj čin kakovu korist ili štetu donosi n.p. *Radi kao ni sebi ni svomu*“; dativu kojim se „nadopunjuje nesavèršen smisao drugog samostavnika, mësto genitiva n.p. *Nebudi **svakoj tici** kobac*“; dativu „komu teži čin glagoljah kretanja n.p. *A kad **mu** je čedo porodila, posla ljubu **staroj majci svojoj***“; dativu osoba „kod prisege i zakletve n.p. *Tako **mi** smèrtne ure, koja me čeka i koja me nemože proći. Ime **ti** poginulo*“; dativu osobe ili stvari „koja se prisposoblja s drugom sa glagolji *biti, imati, neimati* n.p. *To je narod savèršen, da **mu** na svëtu druga neima*“; zatim piše o dativu koji „zahtëvaju někoji pridavnici, koji sami po sebi neizražuju savèršena smisla, već jim se mora u dativu dodati samostavnik, kojim se nadopunjuje smisao, ovakovi pridavnici znače, da je što *potrebno, koristno, ugodno, shodno, prikladno, slično, blizu, lako, ili ovim protivno*“ (Weber 1859: 25–27).

Nadalje, Weber navodi da „u dativu stoji upitno *što*, kada stoji mësto upitnoga veznika *za što*; n.p. *Čemu mi gdegod nedodje?*“ (1859: 28). Nabraja povratne i neosobne glagole koji dolaze u konstrukcijama s dativom i ističe da „glagolj *biti*, kada znači *imati*, pak i ovaj, kada se njim naznačuju godine, zahtëvaju dativ osobe, n.p. *Što bi ti rado, da **ti** je*“ (Weber 1859: 29). Glagol *biti*, prema Weberu (1859), „ili sam ili spojen sa raznimi prislovi, kada služi neosobno, zahtëva dativ osobe, n.p. *Bolje je (čověku) i ranjenu nego ubijenu biti*“ (str. 30).

Nakraju Weber ističe da „sa uzkllici: *blago, teško, jao, joj, vajmeh, kuku, lele* itd., stoji osoba koja što uživa ili tèrpi, u dativu n.p. *Blago meni, evo moga kuma, dati će mi dva ujma*“ te da dativ zahtijevaju i neki prijedlozi o čemu govori dvadesetak stranica nakon odjeljka o dativu pod naslovom „O predlozih s dativom“. Weber (1859: 58–59) navodi tri prijedloga: *k (ka), prama (prema) i proti*. Prijedložni dativ s prijedlogom *k (ka)* znači „da se što pomiče ili kretje prema čemu, i služi kada znači:

a) *Osobu* ili *město*, kamo se što kretje, i što valja postići ali neimajuć pred očima nutarnjosti od mesta, n.p. *Soliman pristupi k Sigetu*.

b) *Město* kamo se što kretje, pomiče i što se ne mora postići, bi reć samo *pravac* kretanja, n.p. *Zimi lete lastavice k jugu*.

c) *Vrěme*, prama komu se što pomiče, n.p. *K uskěrsu vratiti će se vojaci kući*.

d) Naznačujuć objekt samostavnikah prelaznih, n.p. *Ljubav k narodu zahtěva te žěrtve*.

e) *Osobu* ili stvar, kojoj što *spada*, n.p. *Ovaj vèrt spada spada k ovoj kući*“.

Nadalje, Weber (1859: 58–59) piše o prijedlogu *prama (prema)* koji dolazi uz dativ, a znači „da je uprav na drugoj strani od čega“ i, osim u navedenom značenju, služi: „prispodabljujuć što s nečim drugim, što ima ili ista ili slabija svojstva“, kao „merilo po kojem se prave slične stvari“, „naznačujuć dobitak i štetu“ te onom istom čemu služi prijedlog *k (ka)* navedenom pod slovima b, c, d. Na koncu objašnjava da prijedlog *proti* znači „da se čin pomiče ili kretje proti něčemu, ali uvek u neprijateljskom smislu“ te „da se što biva, a nesudara se s drugim čim, već di mu se protivi“ (Weber 1859: 59).

Tomo Maretić je u knjizi *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika* (Zagreb, ³1963) temeljno opisao kategoriju dativa. Kao i u prvim dvjema knjigama koje su pružile uvid u dativ, i u Maretićevoj se gramatici dativ opisuje ponajprije kao padež koji označuje smjer, naročito uz glagole koji označuju kretanje, npr. *dode kući njezina oca, kad ja pođem rodu mome* (Maretić 1963: 577). Također se spominje i funkcija dativa koja naznačuje da je određena glagolska radnja nekome na korist ili na štetu, koja „biva za njega ili poradi njega“ što pokazuju primjeri: *sebi oreš, sebi siješ, sebi ćeš i žeti, ja tebi ne činim krivo* (Maretić 1963: 578). Dativ koji govori da je nešto nekome na korist ili na štetu stoji i uz glagol *biti* npr. *još da mi je zelen venac, sad da su mi dva sestra moja*, a rečenice u kojim subjekt nije izrečen, a koje sadrže povratne glagole stoji dativ koji se može shvatiti kao dalji objekt (Maretić 1963: 578–579).

Druge funkcije dativa, osim smjera kretanja, koristi i štete, koje se spominju u *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika* jesu uporaba dativa u zakletvama (npr. *boga tebi, tako ti sreće*), zatim naznačivanje nježnosti prvoga i drugoga lica za nekoga ili nešto što možemo nazvati etičkim dativom (npr. *legoše mi pospavati, lepa ti je u Alage ljuba*) te pripadanje (npr. *Milica je Lazu* (tj. Lazina) *suđenica, ja sam suncu* (tj. sunčeva) *rođena sestra*) (Maretić 1963: 579–580). Dativ koji znači pripadanje može se zamijeniti posvojnim genitivom ili posvojnim pridjevom (Maretić 1963: 580).

Dalje, Maretić (1963: 577–581) piše da dativ može stajati uz imenice i uz pridjeve. Govoriti o dativu nije moguće bez spomena prijedloga koji stoje uz njega, a Maretić tvrdi da „najobičniji je prijedlog s dativom *k* (*ka*), drugi su sasvim rijetki“ (Maretić 1963: 581). Od tih rijetkih prijedloga spominje prijedlog *blizu*, ali i da komparativni oblik *bliže* također može stajati uz dativ (1963: 581). Maretić spominje i prijedlog *protiv*, koji je u *Skladnji ilirskoga jezika za niže gimnazije* spomenuo i Weber, no uz *protiv* spominje prijedloge *suprot*, *nasuprot* i *unatoč*, koji izriču protivštinu (Maretić 1963: 581). Kao što je već navedeno,

Maretić ističe prijedlog *k(a)* kao najčešći prijedlog koji stoji uz dativ, a označuje smjer i stoji uz glagole koji označuju micanje, kretanje. Osim te funkcije, prijedlog *k(a)* može isticati i vrijeme npr. *kad je bilo k večeru* (tj. *predveče*), no rijetko (Maretić 1963: 581).

Gramatika hrvatskosrpskoga jezika (Zagreb, ⁶1965) autora Ivana Brabeca, Mate Hraste i Sretena Živkovića također ima poseban odjeljak o padežima te na dvije stranice objašnjava funkciju dativa (228–229). Odjeljak o dativu autori započinju navođenjem da dativ može kao objekt stajati uz neprelazne i povratne glagole te navode primjere tih glagola.² Nadalje, navode da pojedini glagoli mogu imati objekt i u dativu i u akuzativu, a takvi su glagoli: *pomoći*, *razumjeti*, *služiti*, *smetati* i dr. U *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* spominje se i dalji objekt u dativu koji može stajati pored bližeg objekta u akuzativu, npr. *Ustaše su Dalmaciju prodale tuđinu* (Brabec – Hraste – Živković 1965: 228).

Nakon ovih prvotnih objašnjenja da dativ stoji kao objekt i navođenja pojedinih glagola nastavljaju pobliže objašnjavajući funkciju dativu pa tako u gramatici piše da „uz neprelazne glagole kretanje na pitanje *kamo?* dativi označavaju smjer kretanja“, npr. *Svaka ptica svome jat*u leti (Brabec – Hraste – Živković 1965: 228). Dativ ponekad označava i pripadanje, npr. *Nezvanu gostu* mjesto za vratima (Brabec – Hraste – Živković 1965: 228). Ako bi se dativ prethodne rečenice zamijenio posvojnim genitivom ili zamjenicom, ne bi došlo do promjene značenja: *Mjesto je nezvana gosa* za vratima (Brabec – Hraste – Živković 1965: 228).

U gramatici također stoji da dativ može biti logički subjekt koji dolazi uz povratno-bezlične glagole te uz infinitiv s trećim licem pomoćnog glagola *biti*, npr. *Mi radimo, a njemu se drijema* (Brabec – Hraste – Živković 1965: 228). Osim toga, u *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* objašnjava se i što je to i kakav

² Takvi glagoli su: *dolikovati*, *dosaditi*, *koristiti*, *pomoći*, *prkositi*, *prijetiti*, *prijati*, *priviknuti*, *čuditi se*, *iznevjeriti se*, *nadati se* i dr. (Brabec – Hraste – Živković 1965: 228–229).

je etički dativ te je navedeno da ga „upotrebljavamo da izrazimo neku duševnu blizinu prema onome s kim govorimo“ kao u primjeru *Pozdravi mi sve drugove moje* (Brabec – Hraste – Živković 1965: 229). Odmah nakon objašnjenja etičkog dativa stoji kako se značenje rečenica ne bih promijenilo bez tih dativa jer oni ne iskazuju kome je nešto namijenjeno, već, kao što je navedeno, bliskost prema onome s kim govorimo (Brabec – Hraste – Živković 1965).

U *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* (1965) se govori i o dativu s prijedlozima. Za razliku od *Skladnje ilirskoga jezika za niže gimnazije* (1859) Adolfa Webera i *Gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1963) Tome Maretića, u njoj se, uz prijedlog *k*, spominju se prijedlozi *nasuprot*, *unatoč* i *usprkos*. Dakle, ne spominju se prijedlozi *prema* (*prama*) i *proti*³. Prijedlog *k(a)* kazuje smjer kretanja i vrijeme, *nasuprot* mjesto, *unatoč* dopuštanje, a umjesto *unatoč* može se upotrebljavati i *usprkos*⁴ (Brabec – Hraste – Živković 1965: 229).

Kako se vidi iz kratkoga pregleda opisa dativa u hrvatskom jeziku ranijih razdoblja, osnovno i najčešće isticano značenje ovoga padeža je upućenost glagolske radnje i usmjerenost komu ili čemu (Damjanović 2003: 164); „svèrhu, iz koje što biva, te se metje, kada se naznačuje, da se komu što daje ili uzima“ (Weber 1859: 25); smjer, naročito uz glagole koji označavaju kretanje (Maretić 1963: 577) te smjer kretanja i pripadanje (Brabec – Hraste – Živković 1965: 228). Weber (1859) i Maretić (1963) spominju da dativ može značiti da je određeni čin nekome na korist ili štetu. Osim toga, navode dativ koji se koristi u prisegama i zakletvama, a u *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1963) te *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* (1965) navode se enklitički oblici osobnih zamjenica koje se upotrebljavaju kako bi se iskazala „duševna blizina“ (Brabec – Hraste – Živković 1965: 229) ili „nježnost“ (Maretić 1963: 579) prema onome

³ Prijedlozi *prema* (*prama*) i *proti* se spominju u *Skladnji ilirskoga jezika za niže razrede gimnazije* Adolfa Webera, a prijedlog *protiv* u *Gramatici* Tome Maretića.

⁴ Autori napominju da uz prijedloge *nasuprot*, *unatoč* i *usprkos* ne valja uzimati genitiv (Brabec – Hraste – Živković 1965).

s kim govorimo. Brabec, Hraste i Živković (1965) takav dativ nazivaju etičkim dativom. U oba slučaja upotrebljavaju se enklitički oblici zamjenica prvog i drugog lica. Brabec, Hraste i Živković (1965) dopunili su shvaćanje etičkog dativa napisavši da se značenje rečenica bez etičkog dativa ne bi bitno promijenilo jer etički dativ ne služi izricanju kome je što namijenjeno. Prijedlog koji stoji uz dativ, a ističu ga gramatičari navedeni u ovom poglavlju je prijedlog *k* odnosno *ka*, a on označava smjer. Uz prijedlog *k(a)* spominju se i prijedlozi *unatoč*, *usprkos* i *nasuprot*, a Weber (1859) navodi još i prijedloge *prama* (*naprama*) i *proti*.

4. DATIV U SUVREMENIM GRAMATIKAMA HRVATSKOGA JEZIKA

U ovom ću poglavlju ukratko navesti što o dativu pišu Josip Silić i Ivo Pranjković u *Gramatici hrvatskoga jezika* (Zagreb, 2005), Eugenija Barić i suradnici u *Hrvatskoj gramatici* (Zagreb, ²1997) te Radoslav Katičić u *Sintaksi hrvatskog književnoga jezika* (Zagreb, ³2002). *Gramatika hrvatskoga jezika* odabrana je jer je namijenjena uporabi u gimnazijama i visokim učilištima te stoga što je zbog svoje cjelovitosti i suvremenoga pristupa gramatičkoj građi danas nezaobilazna u gramatičkom opisu hrvatskoga jezika. *Hrvatska gramatika*, kako stoji u predgovoru, namijenjena je „hrvatskoj kulturnoj javnosti, svima koji se služe hrvatskim jezikom i kojima je do njegove normiranosti i kulture stalo“ (Barić i dr. 1997: 5) te je donedavno bila nezaobilazan gramatički priručnik. Poznato je da su mnoge pristupe u sintaktičkom opisu autori *Hrvatske gramatike* preuzeli iz dotad još neobjavljene *Sintakse hrvatskoga književnoga jezika* Radoslava Katičića (Stolac 2005). Stoga se ovom opisu pridružuje upravo i to djelo.

Za početak se valja osvrnuti na sadržaj dviju spomenutih gramatika i promotriti pišu li o padežima u sklopu poglavlja o sintaksi. U *Gramatici hrvatskoga jezika*, pod poglavljem *Sintaksa*, cjelina je *Sintaktičke službe i značenja padeža* posvećena padežima. Autori ih dijele na *samostalne (glavne) padeže* (nominativ i vokativ) i *nesamostalne (kose) padeže*, kojima (uz genitiv, akuzativ, lokativ i instrumental) pripada i dativ.

S druge strane, *Hrvatska gramatika* (1997) nema posebnog poglavlja o padežima, već se o njima piše u sklopu drugih tema. Već je rečeno kako se opisi dativa nerijetko svode na činjenicu da je on u službi neizravnog objekta, a u *Hrvatskoj gramatici* o dativu se više govori u sklopu poglavlja *Objekt*, odnosno u cjelini posvećenoj *neizravnom objektu*, u kojem se piše o objektu u dativu, objektu u dativu uz predikatni infinitiv i objektu u dativu uz druge predikatne

riječi. Informacije o dativu dane su i u poglavlju *Glagoli s više objekata*, u kojem se govori o objektu u dativu i akuzativu te objektu u dativu i instrumentalu. Osim toga, dativ se spominje i u odjeljku o prijedložnom objektu i to pod naslovom *Objekt u dativu i prijedložni u lokativu*. Primjetno je da ne postoji poseban odjeljak o padežima, a time i o dativu te da se o njemu često govori u sklopu konstrukcija s drugim padežima. Posvojni se dativ spominje i u dijelu koji govori o imeničkom atributu. Također, valja napomenuti kako ovi sadržaji stoje odvojeni mnoštvom stranica, odnosno ne čine cjelinu u samoj gramatici.

Prema Siliću i Pranjkoviću (2005: 219) temeljno je značenje dativa njegova negranična direktivnost, tj. odnos između dvaju predmeta koji pretpostavlja približavanje jednog predmeta drugome, i to na način da jedan predmet služi kao orijentir drugome. S obzirom na značenja i upotrebu besprijedložnog dativa Silić i Pranjković (2007: 219) razlikuju: dativ negranične direktivnosti ili dativ smjera, dativ namjene, dativ koristi ili štete, posvojni dativ, dativ interesa ili etički dativ, dativ s infinitivom i emfatični dativ. Također, autori pišu da je dativ padež koji teži tomu da se oslobodi prijedloga i da postane antiprepozicional (suprotno od lokativa). Prijedlozi su koji dolaze uz dativ, zaključuju autori: *k(a)*, *prema (naprama)* te *unatoč*, *usprkos*, *protiv*, *nadomak*, *nadohvat*, *nasuprot (usuprot)* (Silić – Pranjković 2005: 221–222).

U *Hrvatskoj gramatici* Eugenije Barić i sur. (1997: 438) dativ se opisuje u službi neizravnog objekta te se nabrajaju povratni, neprijelazni i bezlični glagolski oblici koji mu otvaraju mjesto, a zatim i glagoli koji otvaraju mjesto dativu i još jednom padežu (dativu i akuzativu, dativu i instrumentalu). Osim glagola, *Hrvatska gramatika* nudi i druge predikatne riječi koje otvaraju mjesto dativu (pridjevi, prilozi, prijedložni izrazi, uzvici). Od konkretnijih se značenja u funkcija dativa u *Hrvatskoj gramatici* spominju etički dativ i posvojni (ili posesivni) dativ. Dativ s prijedlozima ne spominje se zasebno, no u odjeljku o

prijedlozima mogu se pronaći prijedlozi koji stoje samo uz dativ. To su isti prijedlozi koji se nalaze i u gramatici Silić-Pranjeković, s iznimkom prijedloga *prema*, po pitanju kojeg brojni gramatičari nisu bili suglasni te su ga pripisivali i dativu i lokativu. U *Hrvatskoj gramatici* (1997: 279) prijedlog *prema* ide samo uz lokativ, dok u Silić-Pranjekovićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika* (2005: 221) prijedlog *prema* može zamijeniti prijedlog *k(a)* u značenju okrenutosti, usmjerenosti, kretanja prema čemu, što se slaže s temeljnim značenjem dativa – usmjerenosti ili direktivnosti. Prilikom razgraničenja dativa i lokativa brojni su se gramatičari vodili naglaskom, navescima i značenjem kao bitnim razlikama između dvaju navedenih padeža (Gis 2011). Ukoliko se u rečenici označava negranična direktivnost, utoliko se prijedlog *prema* smatra dativnim i uz dativ može stajati, zaključuju Silić i Pranjeković (2005). U ovom se radu prijedlog *prema* smatra dativnim prijedlogom.

Sintaktička je funkciji dativa dana i u *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića, koja nije opća gramatika, već gramatički opis sintaktičke razine jezika. Govorenje o dativu Katičić započinje navodeći da adverbna oznaka može biti imenica u dativu te da „kazuje čemu je što okrenuto, upravljeno ili namijenjeno, za koga se ili za što vrši“ (Katičić 2002: 89). Katičić upotrebu dativa kao priložne oznake uz glagole, onda kada označava kretanje, opisuje kao stilski obilježenu čije razumijevanje zahtijeva veću pažnju te sljedeće rečenice postaju stilski jače obilježene: *Svi su se vratili **poslu**, Svaka ptica svome **jatu** leti* (Katičić 2002: 90). Nasuprot tome, običnije i manje obilježene su rečenice: *Svi su se vratili na posao, Svaka ptica leti k svojem jatu* (Katičić 2002: 90). Adverbna oznaka u dativu može izricati i „pri komu ili pri čemu, kod koga ili kod čega se radnja vrši“ (Katičić 2002: 90). Značenje cilja, karakteristično za dativ, mogu dobiti i glagoli koji inače nemaju značenje usmjerenosti kretanja, a u određenom izrazu dobiju to značenje (Katičić 2002).

Katičić u *Sintaksi* pruža uvid u glagole koji otvaraju mjesto dativu. Jedni su od tih glagola i povratni glagoli koji izriču osjećanje upravljeno prema nekomu ili nečemu pri čemu se ističe razlika između objekta u dativu i dativnoga izraza kao priložne oznake (Katičić 2002: 114). Prema Katičiću (2002) objekt u dativu dolazi uz glagole koji znače neku djelatnost povoljnu ili nepovoljnu za nekoga, koji izriču službu ili pokoravanje, koji znače otpor, koji označuju kome što dolikuje, koji izriču sličnost, koji izriču kakvo je što za koga, glagoli kojima se izriču zbivanja koja se nekoga tiču, koji znače obavezu, koji izriču priopćavanje, koji izriču uklanjanje od kakvih neželjenih posljedica, bezlični glagoli koji označuju raspoloženja i duševna stanja, povratni glagoli koji izriču kakvo raspoloženje što izaziva u koga (Katičić 2002: 115–120). U *Sintaksi* je navedeno da se objektom u dativu „izriče odnos upravljen prema nekomu ili nečemu bez dubljeg ili stalnijeg shvaćanja“ (Katičić 2002: 133). U odjeljku u kojem opisuje imenični atribut Katičić spominje i pojam posvojnog ili posesivnog dativa, koji se određuje kao atribut (Katičić 2002: 466).

Ovaj kratak uvid pokazao nam je kako se temeljna značenja dativa načelno nisu mijenjala te da se i u suvremenim opisima naglasak daje na njegovo značenje *direktivnost*, tj. odnos između dvaju predmeta. Također, najčešća je sintaktička funkcija koja se uz dativ navodi ona neizravnoga objekta.

5. FUNKCIJE DATIVA

Potpoglavlja koja slijede pružit će pregled funkcija besprijedložnog dativa na način na koji ih dijele autori Josip Silić i Ivo Pranjković u *Gramatici hrvatskoga jezika* (2005) te će se dovesti u vezu s podjelom Ismaila Palića u knjizi *Dativ u bosanskome jeziku*⁵ (2010).

5.1. Dativ negranične direktivnosti ili dativ smjera

Prva je funkcija dativa koju jezikoslovci navode ona koja ističe njegovo temeljno značenje – negraničnu direktivnost, odnosno „odnos između dvaju predmeta koji pretpostavljaju približavanje jednog predmet drugomu, i to tako da jedan predmet služi kao orijentir drugomu, npr. *približiti se požaru, prići susjedu*“ (Silić – Pranjković 2005: 219). Silić i Pranjković (2005) takav dativ nazivaju *dativ negranične direktivnosti* ili *dativ smjera*. Palić nudi nešto drugačiju terminologiju, pa dativ u kojemu je obilježen „referent koji biva pogođen time što neki drugi referent krećući se ulazi u njegovu osobnu sferu, ili je pak samo zauzeo poziciju u pravcu njegove osobne sfere“ naziva *alativnim dativom* (2010: 293).

O dativu smjera (uz glagole upravljenosti i kretanja) detaljnije je pisala Ljiljana Šarić u članku *Dativ smjera u hrvatskom jeziku (u usporedbi s drugim slavenskim jezicima)*, u kojem navodi kako dativ koji označava smjer ili cilj i dolazi nakon glagola kretanja „može biti prijedložno markiran ili prijedložno nemarkiran“ (1999: 327). Prijedložno markirani dativ dolazi uz prijedloge *prema* i *k(a)* s tim da prijedlog *k(a)* dolazi isključivo i samo uz dativ (Šarić 1999). Prijedlog *prema* može označavati dativne i lokativne sintagme. Ako je u

⁵ Besprijedložni dativ u bosanskome jeziku Palić dijeli na dvije velike skupine, konstituenti i nekonstituenti dativ. *Konstituenti dativ* pripada gramatičkom ustrojstvu rečenice dok *nekonstituenti* ne pripada. Konstituenti dativ je unutarrečenični, a nekonstituenti je prirečenični, i Palić to izdvaja kao ključnu razliku između ta dva tipa dativa (2010). Dalje, konstituenti dativ grana se na dativ primaoca, dativ korisnika, dativ pogođenog posjednika, dativ „ophođenika“, dativ iskusioca i alativni dativ, a nekonstituenti se dijeli na ocjeniteljski i pragmatički dativ. Prijedložni dativ Palić dijeli ovisno o prijedlogu koji uz njega dolazi (dativ s prijedlogom *k(a)*, *prema*, *nasuprot*, *nadomak*, *u(s)prkos* i *unatoč* i dativ s prijedložnim izrazima).

rečenici riječ o kretanju jednog predmeta prema drugom npr. *Idu prema šumi*, riječ je o dativu. S druge strane, radi li se o mirovanju, npr. *Sjedio je prema prozoru*, tada se radi o lokativu (Silić – Pranjković 2005: 221–222). Međutim, pojedine gramatike prijedlog *prema* tumače isključivo lokativnim prijedlogom (usp. Barić i sur. 1997). Šarić (1999) ističe kako neki prijedlozi (*unatoč, usprkos, nadomak, nasuprot*) u razgovornom stilu sve češće stoje uz genitiv.

Uzimajući u obzir rezultate istraživanja drugih istraživača Šarić (1999) navodi kako besprijedložna uporaba dativa smjera nije uobičajena u suvremenim slavenskim jezicima te postavlja pitanje otkud tolika proširenost takve vrste dativa. Prilikom traganja za odgovorom Šarić iznimno važnim smatra istraživanje koje je proveo Arne Gallis (1973) u kojem je promatrao neprijelazne, prijelazne i povratne glagole smjera u hrvatskim i srpskim tekstovima te zastupa njegovo viđenje dativa kao padeža kojim je „označena osoba ili predmet kojem subjekt suprotstavlja svoj interes (pozitivno ili negativno), katkad mu se više ili manje približuje prostorno ili u prenesenom značenju“ (1999: 333). Nadalje, Šarić u članku navodi rezultate Gallisova istraživanja u kojemu je utvrdio da u djelima dubrovačke književnosti 16. – 18. st. prevladavaju prijedložni izrazi s *k(a)*, da su u djelima Matije Antuna Reljkovića jednako česte prijedložne sintagme kao i čiste, besprijedložne dativne sintagme te da djela suvremene hrvatske književnosti pokazuju raznolikost, pa su česte dativne sintagme s prijedlogom *k(a)* i *prema*. Poezija je pokazala drugačije stanje: uz živo dominira čisti dativ, a uz neživo su podjednako zastupljene i čiste dativne sintagme kao i one prijedložne s *k(a)* i *prema*. Čestoj pojavi besprijedložnog dativa smjera, zaključuje Šarić, pridonosi frekventnost uporabe dativa nalik dativu smjera kao što je npr. *dativus simphateticus* (simpatetički dativ)⁶.

⁶ O simpatetičkom dativu, prenosi Palić (2010), prvi je pisao Havers (1911) za koji je rekao da je jednakovrijedan posvojnomo genitivu ili posvojnomo pridjevu ili zamjenici, no mnogo subjektivniji, topliji i

Šarić smatra važnim razgraničenje semantičkih uloga smjera i cilja jer njihovih razgraničenjem „može biti uvjetovana uporaba čistog dativa ili prijedložne sintagme nakon glagola kretanja“ (1999: 340). Vlasta Rišner (2003) upozorava na postojanje glagola koji mogu označavati i smjer i cilj (npr. *ići*) te uza sebe vežu oba dativna prijedloga, *k* i *prema*. Također, razlikuju se glagoli koji označavaju početak kretanja i oni koji označavaju kraj kretanja. Kod glagola koji označavaju početak kretanja javlja se veća mogućnost korištenja prijedložne sintagme kao dopune, npr. *Pošli su k Ivanu* ili *prema Ivanu*. S druge strane, glagoli koji označavaju kraj kretanja (npr. *Došli su Ivanu*) ističu semantičku ulogu cilja te je veća mogućnost uporabe dativa smjera (Šarić 1999). Dativ bez prijedloga preteže i u glagola koji označuju približavanje i dospijevanje do lokalizatora (Šarić 1999). Na koncu, autorica zaključuje kako je besprijedložna uporaba dativa s glagolima kretanja jednako česta kao i njegova varijacija, sintagma s prijedlozima *k* i *ka*, najčešće s imenicama koje označavanju „živo i personalno, rjeđe za živo i nepersonalno, a još rjeđe za neživo i konkretno“ (Šarić 1999: 340).

Ismail Palić (2010) također ističe važnost i opširnost Gallisova (1973) istraživanja. Napominjući da je alativni dativ nekada bio primarna funkcija dativa, Palić (2010) navodi da se on, u nejednakoj mjeri susreće u većini slavenskih jezika te da je alativni dativ u bosanskome jeziku živa kategorija. Nadalje, navodi da se u novije doba bilježi snažan prodor genitivnih konstrukcija, a uzmicanje dativnih, uz iznimku konstrukcija glagola kretanja tvorene prefiksom *pri-* koje su se oblikovale s besprijedložnim alativnim dativom (Palić 2010: 241).

Konstrukcije s glagolima kretanja brojnije su od konstrukcija s glagolima upravljanja, tvrdi Palić (2010). Pod glagolima kretanja autor smatra one glagole

intimniji. Šarić navodi da se takav dativ može pronaći u čvrstim idiomatskim konstrukcijama poput „*dolaziti komu na um*“ (1999).

koji znače samostalno kretanje i pomicanje živog bića ili predmeta s jedne do druge točne, neovisno o tome doseže li se druga točka ili ne (Palić 2010). Kretanje može prodirati u osobnu sferu dativnog referenta ili može biti usmjereno prema njoj. Palić (2010), kao i Šarić (1999), pravi razliku između cilja kretanja te smjera kretanja. U konstrukcijama koje nose značenje cilja kretanja stoje glagoli u čijem je značenju završetak kretanja (Palić 2010). U glagole koji nose to značenje Palić ubraja: *doći, ući, prijeći, vratiti se, povratiti se, navratiti (se), stići, upasti, zalaziti, spustiti se, sići* i dr. Najčešći su, od prethodno nabrojanih glagola, glagoli *doći* i *vratiti se* (Palić 2010).

Značenje cilja, prema Paliću, mogu imati i konstrukcije s glagolima u čijem je značenju početak kretanja te glagoli u kojima se ne ističe ni početak ni završetak kretanja (2010).

S druge strane, konstrukcije sa značenjem smjera kretanja mogu se odrediti kao one u kojima je „glagolom obilježeno kretanje nominativnog referenta usmjereno prema osobnoj sferi dativnog referenta bez pretpostavke o tome da će to kretanje biti okončano unutar nje“ (Palić 2010: 263). Značenje smjera obilježava se glagolima koji u svom osnovnom značenju imaju početak i tijek kretanja. Glagoli koji ulaze u tu skupinu su brojni (npr. *poći, poletjeti, potrčati, krenuti*), a dativni su referenti najčešće konkretni predmeti (Palić 2010).

Osim konstrukcija s glagolima kretanja Palić se osvrnuo i na konstrukcije s glagolima upravljanja (upravljenosti). Prema Paliću, to su glagoli koji „znače zauzimanje fizičkog položaja jednog entiteta u pravcu drugog entiteta, npr. *Okrenuo je lice zidu*“ (2010: 267). Iako ti glagoli uključuju kretanje, ono nije,

kao u glagola kretanja, dinamično, već statično, te se može izreći prijelaznim i neprijelaznim glagolima⁷.

Zaključuje se da dativ smjera može biti prijedložno markiran i prijedložno nemarkiran. Prilikom određivanja uvjeta u kojima se dativ smjera najčešće javlja, poželjno je napraviti razliku između uloge smjera i cilja jer upravo ta razlika može odrediti hoće li dativ doći uz prijedloge ili bez njih. Šarić (1999) i Palić (2010) navode da se u ulozi smjera najčešće pojavljuju glagoli koji označuju početak kretanja dok ulogu cilja dobivaju oni koji označuju kraj kretanja. Dativ smjera u hrvatskom jeziku, zaključuje Šarić, javlja se podjednako često kao i prijedložna varijanta s *k(a)* i *prema*.

5.2. Dativ namjene

Dativ namjene, prema *Gramatici hrvatskoga jezika* (Silić – Pranjković 2005) označuje predmet (često i osobu) kojemu se što namjenjuje, a dolazi uz glagole koji označuju davanje ili govorenje. Uz te se glagole javlja u službi neizravnog objekta koji obično stoji uz izravni objekt u akuzativu, npr. *pokloniti (haljinu) sestri*, *kupiti (ogrlicu) sebi*, *obećati (putovanje) supruhu* itd. (Silić – Pranjković 2010). Silić i Pranjković navode da je dativu namjene sličan dativ koji u službi predikatnog imena obično dolazi uz pridjeve i priloge i označuje predmet na koji se odnosi, npr. *(biti) sklon štednji*, *(biti) odan prijatelju*, *(biti) dužan susjedu*, *(biti) sličan bratu* (2005: 219 – 220).

Ekvivalent je dativu namjene, prema monografiji Ismaila Palića, *dativ primaoca*. Takav se dativ ostvaruje u „distranzitivnim konstrukcijama koje se obrazuju s glagolima koji pripadaju skupini glagola transfera“ (Palić 2010: 49).

⁷ U konstrukcijama s neprijelaznim, odnosno intransitivnim glagolima obično stoji glagol *okrenuti se*, a rjeđe se pojavljuju neprijelazno upotrijebljeni glagoli *pogledati* i *pokazati* (Palić 2010). Tranzitivni su glagoli koji dolaze u ovakvim konstrukcijama: *okrenuti*, *spustiti*, *oboriti*, *podići*. Palić zaključuje da se konstrukcije s glagolima upravljenosti više gotovo ne upotrebljavaju u bosanskom jeziku, što osobito vrijedi za konstrukcije s „neživim“ referentom koji se danas iskazuje prijedlozima *k* i *prema*. Konstrukcije sa „živim“ referentom bolje su očuvane, no ipak su u perifernoj uporabi te su svojstvene književnoumjetničkom stilu (Palić 2010).

Dativ primaoca najčešće dolazi uz direktni objekt u akuzativu, a javlja se u službi indirektnog, tj. neizravnog objekta. U konstrukcijama s dativom primaoca nije bitno da objekt transfera dosegne svoje krajnju točku. Važna je pristupačnost objekta, odnosno mogućnost pristupa danom objektu (Palić 2010). Za objekte koji ne dostižu dativnog referenta često se kaže da su namijenjeni dativnom referentu te se takav dativ naziva upravo onako kako ga nazivaju Silić i Pranjković (2005) – dativ namjene. Pri tome ne treba pojam „namjene“ miješati s pojmovima „stavljanje na raspolaganje“ i „činjenje dostupnim“⁸ (Palić 2010: 54). Dativ je u bosanskom jeziku i u drugim slavenskim jezicima, ističe Palić (2010), izgubio funkciju „čiste namjene“, a tu je ulogu na sebe preuzeo akuzativ s prijedlogom *za*.

Uzimajući u obzir prirodu predmeta ili objekta transfera Palić (2010) konstrukcije s dativom primaoca dijeli u dvije skupine. Prva se odnosi na konstrukcije koje znače materijalni i nematerijalni transfer, a druga na konstrukcije koje znače verbalni i perceptivni transfer (Palić 2010: 51). Palić je obje skupine temeljito objasnio i potkrijepio brojnim primjerima.

Konstrukcije materijalnog i nematerijalnog transfera dolaze s glagolima davanja. Prototip se takve konstrukcije transfera ostvaruje glagolom *dati*, a značajan se broj glagola koji se javljaju u tim konstrukcijama smatraju sinonimskim proširenjima toga glagola (Palić 2010). Nakon konstrukcija materijalnog i nematerijalnog transfera Palić (2010) prelazi na konstrukcije verbalnog i perceptivnog transfera. U takvim konstrukcijama „nominativni referent čini da predmet transfera – auditivni ili vizualni sadržaj – uđe u sferu svijesti dativnog referenta tako što ga čini osjetilno dostupnim dativnom referentu“ (Palić 2010: 68).

⁸ Ti se pojmovi međusobno isključuju jer ako se nešto nekome stavi na raspolaganje, to mu tim činom prestaje biti namijenjeno, a ako je nešto nekome (samo)namijenjeno, to znači da taj netko još time ne raspolaže i nije sigurno hoće li time raspolagati (Palić 2010).

Verbalni je transfer komunikacijski čin i ostvaruje se uz glagole komunikacije. Uzimajući u obzir dosadašnja istraživanja o komunikacijskim glagolima i komunikaciji uopće Palić pravi razliku između „općekomunikacijskih“⁹ i „specifičnokomunikacijskih“¹⁰ glagola (2010: 70).

Perceptivni transfer, prema Paliću (2010), također pripada konstrukcijama s dativom primaoca te se ostvaruje se glagolima pokazivanja. Dativni referent u konstrukcijama perceptivnog transfera prima određenu vizualnu informaciju koja biva dovedena u njegovu sferu svijesti (Palić 2010). Prototip glagola koji se javlja u tim konstrukcijama je glagol *pokazati* te njegova sinonimska proširenja (Palić 2010: 87–88). Konstrukcije u kojima dolazi do upućivanja na isti referent nazivaju se refleksivnim konstrukcijama transfera (Palić 2010).

Za kraj potpoglavlja o dativu namjene tj. dativu primaoca može se zaključiti da on ima sintaktičku službu indirektnog objekta koji, najčešće, dolazi uz direktan objekt u akuzativu. Označava predmet ili osobu kojoj se što namjenjuje (Silić – Pranjković 2005) te dolazi uz glagole transfera (Palić 2010). U hrvatskome jeziku takva funkcija dativa zadržava naziv dativ namjene, a Palić (2010) navodi da je u bosanskome jeziku funkcija „čiste namjene“ izgubljena, no pritom ne negira namjenu kao jedno obilježje dativa primaoca. Razrađujući i istražujući konstrukcije s dativom primaoca, Palić zaključuje da je „unatoč razlikama koje postoje među pojedinim tipovima i podtipovima“ konstrukcija s dativom primaoca, ta kategorija u bosanskome jeziku „prilično homogena“ (2010: 93).

⁹ „Općekomunikacijske“ glagole smatra primarnim glagolima verbalnog transfera jer odgovaraju semantičkom obrascu verbalnog transfera (prijenosu verbalnog sadržaja dativnom referentu) te se često upotrebljavaju. Glagoli koji pripadaju ovoj skupini su: *reći, kazati i govoriti*, a osim njih i glagoli koji se smatraju njihovim sinonimskim proširenjima (Palić 2010: 72).

¹⁰ „Specifičnokomunikacijski“ glagoli razlikuju se od općekomunikacijskih glagola po tome što se njima označava prijenos znanja u sferu dativnom referenta „pri čemu se ne zna (a nije ni bitno) da li ta radnja ima ikakav učinak“ (Palić 2010: 74).

5.3. Dativ koristi ili štete

Dativ koristi ili štete označava „onoga kojemu se što čini s ciljem da mu bude na korist ili na štetu, npr. *služba **njegovu veličanstvu**, oteti **slabima**, raditi **njima** na štetu*“ (Silić – Pranjković 2005: 220). Valja istaknuti da se dativno značenje poklapa sa značenjem dativa namjene te u *Gramatici hrvatskoga jezika* stoji da je dativ koristi ili štete „vrsta dativa namjene“ (2005: 220), a uvid u uporabni kontekst može pomoći u razgraničavanju tih dviju semantičkih podskupina (Belaj – Tanacković Faletar 2014: 381). Sličnim tome dativu smatra se i dativ koji često stoji uz usklikne riječi te se stoga ponekad naziva *uskliknim dativom* (npr. *Blago vama!*, *Teško njima!*) (Silić – Pranjković 2005).

Palić (2010) upozorava na činjenicu da u bosanskome jeziku postoje konstrukcije s dativom u kojima transfer ne zauzima središnje mjesto, već u takvim konstrukcijama naglasak ostaje na korisniku učinka određene akcije. Upravo zbog toga on takvu vrstu dativa naziva *dativom korisnika* (2010). Pri tome se, napominje Palić, pojam „korisnik“ treba razumjeti tako da je određenom akcijom dativni referent doveden u određeni položaj – „povoljniji ili nepovoljniji od onoga u kojemu je prije te akcije bio“ (Palić 2010: 94). Ako je dativni referent doveden u povoljniji položaj, znači da mu je nominativni referent određenom akcijom omogućio da učiti nešto što nije mogao prije, odnosno uvećao je njegove mogućnosti djelovanja. S druge strane, dovođenje dativnog referenta u nepovoljni položaj znači da su njegove mogućnosti djelovanja sužene i dativni referent nema mogućnost djelovanja u skladu sa željama (Palić 2010). Stoga se zaključuje da učinak akcije može biti pozitivan ili negativan za dativnog referenta. Iako većina gramatičara ovu vrstu dativa naziva *dativom koristi ili štete*, Palić se odlučuje za naziv *dativ korisnika* upravo zbog prije opisane semantičke strukture konstrukcija.

Konstrukcije s dativom korisnika Palić dijeli na *konstrukcije s efektivnim i konstrukcije s afektivnim objektom* (2010: 96). Glavni kriterij kojim je vođen je odnos glagolske radnje i direktnog objekta.

U konstrukcijama s efektivnim dativom nominativni referent „dovodi do postojana objekt radnje“, a izvršenje radnje „pogađa osobnu sferu dativnog referenta“ te sam dativni referent „postaje njegovim korisnikom“ (Palić 2010: 96). Glagoli koji se često javljaju u konstrukcijama s efektivnim objektom su glagoli koji znače proizvodnju, nastajanje, izgradnju, uspostavljanje, dovođenje u postojanje, tj. glagoli koji se mogu nazvati kreativnim, npr. *praviti, napraviti, načiniti, graditi, izgraditi, stvoriti* (Palić 2010: 96-97).

Konstrukcije s afektivnim glagolom nastaju tako što nominativni referent vrši radnju na objektu radnje. Iako su radnja i objekt radnje smješteni izvan osobne sfere dativnog referenta, (iz)vršenje radnje pogađa dativnog referenta (Palić 2010: 99). Nakon izvršene radnje dativni referent ostaje u povoljnijem položaju od onoga u kojem je bio prije radnje (Palić 2010). Palić navodi da su glagoli koji ulaze u konstrukcije s afektivnim objektom vrlo raznoliki (npr. *skuhati, ispržiti, pustiti*), a njihovo obilježje koje se može ustanoviti je „promijeniti stanje ili status ili položaj objekta“ (2010: 99).

Iz dosad rečenoga u suvremenoj literaturi o ovoj temi može se zaključiti da se dativ korisnika, tj. dativ koristi ili štete smatra vrstom dativa namjene (Silić – Pranjković 2005), a učinak akcije može biti nekomu na korist ili štetu, tj. može biti pozitivan ili negativan.

5.4. Posvojni dativ

Posvojni dativ je dativ, a često i enklitički oblik zamjenice, čije je značenje vrlo blisko značenju posvojnih zamjenica, pa su stoga takvi dativi tim zamjenicama i zamjenjivi (Silić – Pranjković 2005). Primjeri su posvojnog

dativa u *Gramatici hrvatskoga jezika: Djeca su **joj** dobro* prema *Njezina su djeca dobro* (2005: 220).

Branko Kuna i Ana Mikić u članku o kategoriji posvojnog dativa za sam pojam posvojnosti navode da „uključuje odnos između dvaju entiteta posjednika i posjedovanog objekta“ (Kuna – Mikić 2010: 148). Govoreći o kategoriji posvojnog dativa, Kuna i Mikić najprije navode nekoliko jezikoslovaca u čijim se djelima o posvojnem dativu govorilo neizravno (npr. Veber, Maretić, Brabec – Hraste – Živković) dok se on, zaključuju autori, u novijim gramatikama izravno imenuje kao atributna kategorija (2009). Posebno mjesto tu zauzima Katičić (2002), koji posvojnem dativu ne pripisuje čisto posvojno značenje, nego govori da u određenom kontekstu on može dobiti prizvuk pripadanja. Takav predikat ili priložnu oznaku Katičić naziva *posvojnim* ili *posesivnim dativom* (2002).

Dakle, u hrvatskom jezikoslovlju uvriježeno je promatrati posvojni dativ kao priimeničnu kategoriju koja ima zadaću modificirati imenicu (Kuna – Mikić 2010). O kategoriji posvojnog dativa govori se kao o posebnoj vrsti predikatne posvojnosti – vanjskoj posvojnosti. Autori navode da „veza između elemenata posvojnog odnosa nije izražena glagolom, nego se preko nje pretpostavlja“ (Kuna – Mikić 2010: 147).

Autori su, osim vanjske posvojnosti, pažnju usredotočili i na semantičke i pragmatičke posebnosti posvojnog dativa. Važnu ulogu u semantičkoj analizi imaju otuđiva i neotuđiva posvojnost. Neotuđiva posvojnost povezuje se s odnosom dio – cjelina i odnosi se na dijelove „koji se normalno ne mogu odvojiti od posjednika“, a ostali su otuđivi (Kuna – Mikić 2010: 156). Obično se neotuđivim smatraju imenice koje označuju dijelove tijela, rodbinske i socijalne odnose, predmete te mentalna i fizička stanja (Kuna – Mikić 2010). Neotuđiva posvojnost podrazumijeva postojanje tješnje strukturne veze između posjednika i posjedovanog (Kuna – Mikić 2010: 157).

Kuna i Mikić objasnili su proširenu uporabu enklitičnog oblika zamjenica prvog lica. Naime, u svakodnevnoj komunikaciji uporabu takvih oblika pripisuju empatiji. Govornik se stavlja u perspektivu jednog od sudionika u događaju i na taj način empatija postaje jedan od razloga odabira posvojnog dativa (Kuna – Mikić 2010: 157). Osim toga, autori smatraju i otvorenost osobne sfere „presudnim činiteljem koji utječe na slobodniju uporabu posvojnog dativa u hrvatskome jeziku“ (Kuna – Mikić 2010: 157). Takvo razumijevanje u fokus stavlja „semantičku komponentu pogođenosti posjednika“ (Kuna – Mikić 2010: 157). Stoga, autori zaključuju da što je objekt radnje bliže posjedniku, prije će zauzeti „unutarnju perspektivu“ i poistovjetiti se s pogođenim (Kuna – Mikić 2010: 157). Na temelju se toga uporaba posvojnog dativa povezuje sa stupnjem neotuđivosti. Kuna i Mikić (2010) prenose i mišljene Ljiljane Šarić (2002) koja smatra da je slobodnija uporaba posvojnog dativa u hrvatskome jeziku posljedica činjenice da slabi njegova veza s osobnom sferom, empatijom te ekspresivnošću, što je rezultiralo njegovom čestom uporabom i u znanstvenim tekstovima.

Ismail Palić (2010) razmatra i onaj tip dativnih konstrukcija u kojima se objekt radnje nalazi u osobnoj sferi dativnog referenta, u koju prodire i sama radnja. Iako Palić govori kako je uporaba „posesivnog“ ili „posvojnoga“ („prisvojnog“) dativa, koji je priimenačka kategorija, poznata u bosanskome jeziku, on govori o konstrukcijama u kojima nominativni referent zahvaća element osobne sfere dativnog referenta te na taj način utječe na promjene u sferi utjecaja kojima je on pogođen. Takve konstrukcije Palić (2010) naziva *konstrukcije s dativom pogođenog posjednika*, npr. *Majka je **djetetu** odrezala nokte*. Dakle, u tim konstrukcijama dativni referent biva „pogođen radnjom koju nominativni referent vrši na nečemu što tom dativnom referentu pripada“ (Palić 2010: 107). Dativni referent, ni ono što njemu pripada, nisu nositelji radnje, nego tu ulogu ima nominativni referent. Prema Paliću, pojavu dativa uzrokuje

glagol sa značenjem radnje, a u slučaju pogođenog posjednika ne radi se o adnominalnom dativu te takav dativ nije zamjenjiv posvojnim pridjevom, posvojnomo zamjenicom ili posvojnomo genitivom (2010).

Konstrukcije s dativom pogođenog posjednika Palić raščlanjuje na dvije skupine, konstrukcije s afektivnim posjedovanim objektom i konstrukcije stanja i samodjelovanja posjedovanih objekata (2010: 108).

U konstrukcijama s afektivnim posjedovanim objektom dativni referent nije očekivani, već aktualni posjednik akuzativnog referenta, a radnja koju izvodi na posjedovanom objektu može biti voljna ili nevoljna (Palić 2010: 108). Raznolikost veza između posjednika i posjedovanog objekta Palić svodi na tri vrste: *vezu neotuđivog posjedovanja*, *vezu otuđivog posjedovanja* te *vezu privremene kontrole* (Palić 2010: 109).

Konstrukcije stanja i samodjelovanja posjedovanih objekata¹¹ dolaze uz glagole koji znače zauzimanje i održavanje stanja tj. „tipično statičnim glagolima“ (Palić 2010: 138).

5.5. Dativ interesa ili etički dativ

Prema Siliću i Pranjkoviću *dativom interesa (ili etičkim dativom)* smatra se ona funkcija dativa koja pretpostavlja „da je onomu što se označuje dativom u interesu, stvarnome ili tobožnjemu, da se dogodi (ili ne dogodi) ono o čemu se priopćuje“ (2005: 220). Za tu funkciju dativa kaže se da je česta i svojstvena razgovornome stilu što dokazuju i sljedeći primjeri: *Kako ste **mi**?*, *Da si ti **meni** živ i zdrav!*, *Jesi li ti **svojoj mami** sve pojeo?* (Silić – Pranjković 2005: 220).

¹¹ Palić (2010) ovakve konstrukcije smatra najfrekventnijim dativnim konstrukcijama u bosanskome jeziku te ih dijeli na: one u kojima je posjedovani objekt dio tijela, one u kojima je posjedovani objekt osoba, one u kojima je posjedovani objekt predmet u privremenom posjedu i one u kojima je posjedovani objekt pod privremenom kontrolom.

Anita Peti-Stantić pisala je o etičkom dativu kao izrazu gramatičke ekspresivnosti u jeziku (2000). Autorica drži stajalište da je ekspresivna funkcija jezika zanemarena u hrvatskome jeziku, a da etički dativ u hrvatskome jeziku postoji iako nije dobio svoje mjesto u gramatičkim opisima. Ističe da se etičkim dativom najčešće smatra dativ osobnih zamjenica koji služi iskazivanju bliskosti (Peti-Stantić 2000). Međutim, etički dativ, onaj koji izriče bliskost između govornika „nikada nije i ne može biti objekt, pa čak bi formalni dalji objekt“ (Peti-Stantić 2000: 289). Autorica objašnjava da značenja „blisko“ i „etičko“ ne mogu biti oznake gramatičkoga, nego komunikacijskih odnosa (2000). Za određivanje sintaktičke kategorije etičkog dativa važne su dvije sastavnice: mogućnost njegova ispuštanja iz rečenice bez promjene obavijesnog ustrojstva i mogućnost zamjene kratkog oblika drugim, piše Peti-Stantić (2000: 290). Autorica je to provjerila na primjerima etičkog dativa u hrvatskim gramatikama. Primjeri su pokazali, a autorica zaključila da je etički dativ oblik koji je ispustiv iz rečenice, nije pretkaziv predikatom, a značenje mu se ne mijenja rečeničnim preoblikama (2000: 295). Zbog toga Peti-Stantić smatra da etički dativ nije sintaktička kategorija, nego „komunikacijska funkcija kratkih oblika ličnih zamjenica kojih je smisao određen upravo odnosom prema iskazu i sudionicima komunikacije“ (2000: 295).

Lada Badurina (2010) polazi od svojstvenosti etičkog dativa razgovornom stilu i mogućnosti izostavljanja takvog dativa te promišlja o shvaćanju etičkog dativa kao pragmatičkog dativa, kako ga u svojoj monografiji naziva Ismail Palić (2010). Palić (2010) *pragmatičkim dativom* naziva besprijedložni dativ „čija je upotreba u rečenici izazvana potrebom da se u nju iz različitih razloga izvana uključe učesnici u govornom činu“ (2010: 277). Takav je dativ emocionalno obilježen. Može se iskazati osobnom zamjenicom u prvom i drugom licu jednine, ali se može iskazati i imenicom čiji je referent govornik (Badurina 2010: 10). Dakle, pragmatičkim dativom se u govorni čin želi

uključiti govornik ili njegov sugovornik onda kada oni ne bi bili eksplicitno uključeni.

Pragmatički dativ pripada nekonstituentnom dativu, tj. dativu koji nije dio rečeničnog ustrojstva, već se javlja u ulozi modifikatora rečeničnog sadržaja (Palić 2010). Osnovni kriterij kojim se Palić vodi kako bi klasificirao etički dativ ovisi o tome je li eksplicitno u razgovor uključen govornik ili sugovornik kao dativni referent. Stoga, pragmatički dativ dijeli na *pragmatički dativ govornika* (npr. *Kako si **mi**?*) i *pragmatički dativ sugovornika* (npr. *Tako **ti** je to!*) (Palić 2010).

Pragmatički dativ govornika karakterizira eksplicitno uključivanje govornika u govorni čin. Na taj se način govornik prema svome sugovorniku pokazuje „učtivim“ ili „neučtivim“ (Palić 2010: 280). Prema tome, pragmatički dativ govornika dalje se može podijeliti na „dativ učtivosti“ i „dativ neučtivosti“ (dativ ljubaznosti i neljubaznosti) (Palić 2010). Dativ učtivosti, dakako, upotrebljava se kada govornik želi istaći prisan odnos ili bliskost sa sugovornikom. Budući da takav odnos uvijek uključuje emocije i raspoloženja, dativ učtivosti nosi i emfatičku vrijednost (Palić 2010). Palić pragmatički dativ govornika dovodi u vezu s dativom pogođenog posjednika jer se govornik na neki način predstavlja kao posjednika sugovornika (2010). Dativ učtivost često dolazi u upitnim rečenicama u kojima se najčešće pita za psihofizičko stanje sugovornika¹² (npr. *Kako si **mi**?*). Suprotno dativu učtivosti, dativ neučtivosti upotrebljava se kada se želi istaknuti nadmoć ili nadređenost sugovorniku (npr. *Platit ćeš ti **meni***). Zato se može reći da se dativ neučtivosti veže uz negativna raspoloženja (Palić 2010: 282). Osim nadmoći, neučtivim dativ izražava se „potcjenjivački, nipodaštavajući i podrugljivi stav prema sugovorniku“ (Palić 2010: 283).

¹² U rečenicama s pragmatičkim dativom govornika ljubaznost ne mora biti usmjerena isključivo prema govorniku, već se može odnositi na osobu odsutnu iz govornog čina (npr. *Kako **mi** je ona?*), no Palić drži da su takve konstrukcije rijetke u bosanskome jeziku (2010: 281 – 282).

Kao što govornik može sebe eksplicitno uključiti u govorni čin, tako može u svoj iskaz eksplicitno uključiti i svog sugovornika (Palić 2010: 284). Uključivanje sugovornika u govorni čin također je vezano uz pokušaj ostvarenja prisnog odnosa između govornika i sugovornika. Većina je iskaza s pragmatičkim dativom sugovornika učtiva, zaključuje Palić (2010). Pišući o iskazima u kojima se pragmatički dativ sugovornika javlja, Palić navodi da se najčešće javlja u iskazima koji pripadaju pripovjedačkim tekstovima. Palić kategoriju pragmatičkog dativa sugovornika smatra kompleksom kategorijom koju dijeli na tri potkategorije koje naziva „dativom suučesnika“, „dativom istomišljenika“ i „dativom svjedoka“ (Palić 2010: 284). Za kraj navodi da se dativ sugovornika može upotrebljavati i u situacijama poput neučtivog dativa, tj. onda kada se iskazuje podcjenjivački i podrugljiv stav prema nekomu ili nečemu (Palić 2010).

Lada Badurina (2010) navodi i slučajeve u kojima jezične/komunikacijske mogućnosti bivaju izigrane. Primjer je uporaba privatne komunikacije u javnim medijima. Badurina to pripisuje srdačnosti i neposrednosti. No, kaže i da uporaba dativa ličnih zamjena pragmatičke funkcije može djelovati „neodmjereno i neukusno“ te da može biti „signal bezazlene manipulacije“ (Badurina 2010: 12). Zaključuje se da takva uporaba pragmatičkog dativa leži na njegovim komunikacijskim (pragmatičkim) značajkama (Badurina 2010).

Dativ interesa (etički dativ) ili pragmatički dativ ima izrazitu komunikacijsku funkciju. Njegova je uporaba najučestalija u razgovornom stilu. Zbog mogućnosti izostavljanja etičkog dativa iz rečenice te činjenice da značenje ostaje nepromijenjeno izostavi li se etički dativ, Anita Peti-Stantić (2000) navodi da etički dativ nema sintaktičku nego komunikacijsku funkciju. Uzevši u obzir netom navedene razloge, Badurina (2010) se pita treba li se etički dativ nazivati pragmatičkim dativom, onako kako ga u bosanskome jeziku naziva Ismail Palić. Kako bi shvaćanje etičkog tj. pragmatičkog dativa bilo

jednostavnije, Palić ga dijeli na dativ govornika i dativ sugovornika, ovisno o tome uključuje li se u govorni čin govornik ili njegov sugovornik.

5.6. Dativ s infinitivom

Dativ koji dolazi uz infinitiv je česta pojava u starijem jeziku dok je njegova pojava u suvremenom hrvatskom jeziku rijetkost. Takve su konstrukcije često frazeologizirane, što dokazuju i primjeri *Valja **nam** krenuti, Teško je biti **samu**, To je **bogu** plakati* (Silić – Pranjković 2005). Katičić (2002) navodi da konstrukcije s dativom koji stoji uz glagol u infinitivu često poprimaju svečani ton. Dragutin Raguž (1997) takav dativ naziva i *subjektnim dativom*. Dativ toga tipa često dolazi u rečenicama koje izražavaju kakvu mogućnost, nužnost ili potrebu, npr. *Da je **komu** bilo vidjeti!, Što **nam** je činiti?* (Silić – Pranjković 2005). Takvu uporabu dativa spominje i Maretić, koji je zapisao da takav dativ znači „mogućnost ili moranje“ (1963: 579).

U monografiji Ismaila Palića (2010) nije pronađena funkcija dativa koja bi odgovarala dativu s infinitivom koji je opisan u *Gramatici hrvatskoga jezika* (2005).

Zaključuje se da dativ s infinitivom u suvremenom hrvatskome jeziku nije učestao te je frazeologiziran (Silić – Pranjković 2005).

5.7. Emfatički dativ

Posljednja je funkcija dativa navedena u *Gramatici hrvatskoga jezika* emfatička funkcija. *Emfatički dativ* najčešće dolazi u zakletvama i prisegama te označuje onoga ili one na koje se dana zakletva odnosi, kojima je namijenjena (Silić – Pranjković 2005). Prema Siliću i Pranjkoviću (2005) takva je funkcija dativa najbližnja posvojnome dativu, a njegova je uporaba ograničena na

razgovorne situacije, npr. *Majke **mi** moje!, Tako **ti** zdravlja!, Tako **mi** Bog pomogao!, Tako **vam** svega najsvetijega!* (2005: 220).

Za razliku od Silića i Pranjkovića koji emfatički dativ opisuju kao dativ koji je najbliži posvojnome, Palić (2010) emfatički dativ, tj. kako ga on naziva *dativ zakletve* ubraja u posebnu vrstu pragmatičkog dativa. Dativ zakletve, uz pragmatički i ocjeniteljski dativ, pripada nekonstituentnom dativu. Prema Paliću (2010) objekti zaklinjanja su ljudi, stvari i pojave koje se dovode u vezu sa subjektom zaklinjanja. Osim toga, piše da s dativom zakletve može dolaziti i posvojna zamjenica. Ipak, ističe da se izraz zakletve oblikovao kao poseban govorni čin „koji se u cijelosti naknadno dodaje rečenici i ima istaknutu pragmatičku funkciju“ (Palić 2010: 288). Palić argumentira da upravo zbog toga dativ zakletve zauzima posebno mjesto u klasifikaciji dativa te ga zbog pragmatičke funkcije smatra podvrstom pragmatičkog dativa.

Josip Silić i Ivo Pranjković (2005) dativ koji dolazi u zakletvama nazivaju emfatičnim dativom dok Palić takvu vrstu dativa jednostavno naziva dativom zakletve. U *Gramatici hrvatskoga jezika* stoji da je emfatični dativ blizak posvojnome, a Palić (2010) dativ zakletve svrstava u posebnu vrstu pragmatičkog dativa. Palić to objašnjava izrazitom pragmatičkom funkcijom koju takvi izrazi posjeduju. Bez obzira na različitost klasifikacije emfatičnog dativa, tj. odlučivanju o tome kojoj funkciji dativa je najbliži, temeljni je opis emfatičnog dativa (dativa zakletve) identičan. Takav se dativ ukratko može opisati kao dativ koji najčešće dolazi u „zakletvama i prisegama“ (Silić – Pranjković 2005), tj. u „govornim činovima zaklinjanja“ (Palić 2010).

5.8. Konstrukcije s dativom „ophođenika“

U konstituentki besprijedložni dativ Palić ubraja i tzv. *dativ ophođenika* u kojemu se „upravnim glagolom nominativni referent, na jednoj, i dativni

referent, na drugoj strani, postavljaju u izravni odnos (relaciju) neke vrste“ (2010: 163). Odnos između nominativnog i dativnog referenta je dinamičan. Dok nominativni referent pokreće akciju, dativni je referent obično pasivan i služi kao korelacijska točka. Bez obzira na to on biva pogođen tim procesom (Palić 2010). Konstrukcije s dativom „ophođenika“ dijele se na dvije velike skupine ovisno o tome označuju li odnos ravnopravnosti ili neravnopravnosti (Palić 2010). Autor naznačuje da se konstrukcije s dativom „ophođenika“ u literaturi često nazivaju „dativom interesa“, no Palić (2010) taj naziv ne smatra preciznim. Valja napomenuti da Silić i Pranjković (2005) navode dativ interesa ili etički dativ kao jednu od funkcija dativa. Etički dativ, tj. dativ interesa u ovom radu slaže se s pragmatičkim dativom koji je naveden u monografiji Ismaila Palića.

5.9. Dativ iskusioca

Nakon konstrukcija s dativom „ophođenika“ Palić opisuje konstrukcije s *dativom iskusioca*. Pritom pod nazivom „iskusioc“ smatra dativnog referenta „u čijoj se sferi odvijaju neki procesi ili pak elementi te sfere zapadaju u neka stanja, a da pritom on nad tim procesima i nad tim stanjima nema nikakvu kontrolu“ (Palić 2010: 198). Ti procesi ili stanja koja se odvijaju nisu pod kontrolom dativnog referenta i on trpi njihove posljedice (Palić 2010). Može se zaključiti da je dativni referent u ovakvim konstrukcijama pogođen onim što se događa njemu i s njim (Palić 2010). Uzevši u obzir narav stanja i procesa, Palić konstrukcije s dativom iskusioca dijela na: konstrukcije nekontroliranih psihofizioloških procesa i stanja, konstrukcije nekontroliranih događanja i konstrukcije nekontrolirane obaveznosti (Palić 2010). Sve tri podjele u nazivu imaju riječ „nekontrolirano“ što je u skladu sa samom definicijom pojma iskusioc. Palić navodi da se u tradicionalnoj literaturi dativ iskusioca naziva logičkim subjektom (u dativu). Brabec, Hraste i Živković (1965) navode da uz

povratno – bezlične glagole i uz infinitiv s trećim licem glagola *biti* dativ može biti i tzv. *logički subjekt*, npr. *Mi radimo, a njemu se drijema*.

5.10. Ocjeniteljski dativ

Ocjeniteljski dativ pripada nekonstituentskom dativu, onomu koji nije dio rečničnog ustrojstva. Njime se označuje onaj s čijeg se gledišta verificira sadržaj rečenice (npr. *Meni je to glupo*) (Palić 2010). Ocjena koju dativni referent daje je subjektivna (Palić 2010). Na neki način se može reći da je „njegova ocjena prije svega posljedica ukupnog utiska koji je u njegovoj svijesti izazvao dati predmet ocjenjivanja, te da je on i sam „pogođen“ tom ocjenom“ (Palić 2010: 271). Dativni referent može ocjenjivanjem obuhvatiti sve ono što je dio njegova objektivnog ili subjektivnog iskustva, a to mogu biti predmeti, procesi, zbivanja, stanja (Palić 2010).

6. PRIJEDLOŽNI DATIV

U hrvatskome jeziku ne postoji mnogo prijedloga koji dolaze uz dativne konstrukcije te su često „zališni, posebno prijedlozi *k* i *prema*“ (Silić – Pranjković 2005: 220). Uz navedene prijedloge, dativnim se još smatraju i prijedlozi *unatoč*, *usprkos*, *nasuprot*, *nadomak*, *nadohvat* i *protiv*. Međutim, ti prijedlozi sve češće dolaze uz genitiv. Prema tome, dativ se može opisati kao padež koji teži tomu da se oslobodi prijedloga, osobito u razgovornom stilu, i postane antiprepozicional¹³.

Najčešće uz dativ dolaze prijedlozi *k(a)* i *prema* (*naprama*). Upotrebljavaju se onda kada se želi uputiti na okrenutost prema komu ili čemu i u slučaju negranične direktivnosti¹⁴ (Silić – Pranjković 2005). Vlasta Rišner (2010) navodi da se češće upotrebljava prijedlog *prema* nego *k(a)*. U članku *Morfosintaktička obilježja dativnih izraza uz glagole kretanja* (2003) Rišner navodi da se prijedlog *k* može izostaviti a da ne dođe do nesporazuma i promjene značenja te upravo time potvrđuje njegovu zališnost. Najčvršća veza prijedloga *k* vidljiva je, piše Rišner (2003), u frazemima. Prijedlozi *k(a)* i *prema* međusobno su zamjenjivi u određenim situacijama. Onda kada dativ s prijedlogom *k(a)* ima značenje okrenutosti, usmjerenosti, kretanja prema komu ili čemu, tada je on zamjenjiv prijedlogom *prema*, rjeđe *naprama*, npr. *Bili su okrenuti prema sjeveru* (Silić – Pranjković 2005: 221). Ukoliko se očekuje realizacija kretanja, utoliko prijedlog *prema* ne može zamijeniti prijedlog *k(a)* (umjesto *Svrćali su k nama* ne može se reći **Svrćali su prema nama*) (Silić – Pranjković 2005: 221).

Ako se u rečenici radi o okrenutosti ili upravljenosti prema nečemu apstraktnom poput raspoloženja, emocija, stava, intelektualnog odnosa, onda se

¹³ Na taj bi se način dativ razlikovao od lokativa koji je uvijek prepozicional, tj. uvijek dolazi uz prijedloge (*o*, *u*, *na*, *po*, *pri*, *prema*).

¹⁴ Temeljno značenje dativa je negranična direktivnost, a uporaba prijedloga *k(a)* ponavlja to značenje te se taj prijedlog uz dativ smatra zališnim (Silić – Pranjković 2005: 221).

rabi samo prijedlog *prema*¹⁵ (npr. *Osjećaju veliku ljubav prema romanskoj kulturi*) jer bi prijedlog *k(a)* zvučao posve neobično (npr. **ljubav k jezikoslovlju*) (Silić – Pranjković 2005: 221). Iz toga se može zaključiti da prijedlog *k(a)* ima šire i konkretnije značenje od prijedloga *prema* (Silić – Pranjković 2005).

Premda rijetko, prijedlog *k(a)* kao i prijedlog *prema* mogu se upotrebljavati u vremenskom značenju, točnije u značenju „vremena koje se približava vremenskomu odsječku označenomu dativom, npr. *Zaspali smo tek k jutru, Prema kraju godine sve su rjeđe navraćali*“ (Silić – Pranjković 2005: 221). Prijedlogu *prema* svojstveno je i suprotno značenje, osobito s brojevima (npr. *Bilo nas je pet prema dva*) (Silić – Pranjković 2005: 221). Silić i Pranjković navode da je u tom značenju prijedlog *prema* običniji te manje obilježen nego prijedlog *naprama* (2005).

Dakle, ako je u rečenici riječ o negraničnoj direktivnosti, radi se o dativu (npr. *Idu prema šumi*), a ako je riječ o mirovanju (npr. *Sjedio je prema prozoru*), govori se o lokativu (Silić – Pranjković 2005). U ovom se radu polazi od pretpostavke da se prijedlog *prema* slaže i s dativom.

Prema Gramatici hrvatskoga jezika (2005) dativ s prijedlogom *prema* može označavati položaj, mjesto pored kakva predmeta ili suprotno od njega (npr. *Prema Ivanu sjedi Ana*). Katkad *prema* ima i usporedno značenje. Usporedno značenje može označavati jednakost, npr. *Našao je djevojku prema sebi*, ili nejednakost, npr. *To nije ništa prema onome što su oni učinili* (Silić – Pranjković 2005: 222) Silić i Pranjković ističu značenje tzv. „čistog odnosa“ (2005: 222) odnosno odnosa koji je zamjenjiv izrazima *s obzirom na, u odnosu na*. Dativ s tim prijedlogom može označavati na temelju čega se nešto događa, npr. *Popis je napravljen prema mjestu stanovanja*, zaključuju Silić i Pranjković (2005).

¹⁵ Silić i Pranjković navode da prijedlog *prema* u takvim primjerima nikad nije zališan (2005).

Prijedlozi *unatoč*, *usprkos*, *nadomak*, *nadohvat* i *nasuprot*¹⁶ sve se češće javljaju uz genitiv iako primarno dolaze s dativom (Silić – Pranjković 2005). Preporučljivo je koristiti te prijedloge s dativom. S druge strane, prijedlog *protiv* smatra se vrlo neobičnim ako dođe s dativom (Silić – Pranjković 2005).

Palić (2010) navodi da je u bosanskome jeziku uvriježeno mišljenje o dativu kao besprijedložnom padežu. No, dativ u bosanskome, kao i u hrvatskome dolazi i u prijedložnom obliku. Ako je dativ prihvaćao prijedloge uza se, ti su prijedlozi morali održavati neku od njegovih semantičkih potkategorija (Palić 2010). Dakle, „dativnim prijedlogom ne može se smatrati nijedan prijedlog koji svojim značenjem sasvim jasno ne odražava neku od semantičkih potkategorija dativa“ (Palić 2010: 298). Jedini neosporni dativni prijedlog u bosanskome jeziku je *k(a)*. Ima direktivno značenje i gotovo se uvijek upotrebljava s alativnim dativom (dativom smjera). Prijedlog *prema* je sporan i u bosanskome jeziku. Gramatičari se pitaju je li dativni prijedlog, lokativni prijedlog ili prijedlog koji može stajati uz oba padeža, i dativ i lokativ. Kao i u hrvatskome jeziku i u bosanskome su gramatičari vođeni naglaskom pri razlikovanju između dativa i lokativa. Ismail Palić navodi da „nema nijednog značenja prijedloga *prema* koje se ne može podvesti pod pojam direktivnosti“ (2010: 311). Stoga, Palić (2010) zaključuje da se prijedlog *prema* po svemu može smatrati i dativnim prijedlogom.

Iako se prijedlog *k(a)* može smatrati prototipskim dativnim prijedlogom, danas se odlikuje „suženom upotrebom“ (Palić 2010: 334) ili je potpuno iščeznuo. Dva temeljna značenja dativa, značenje direktivnosti i značenje zauzimanja odnosa, izriču se konstrukcijama dativa s prijedlogom *prema* (Palić 2010). Prijedlog *prema* se također uspješno koristi za izricanje apstraktne

¹⁶ Prijedlog *nadomak* znači blizinu cilja. *Nasuprot* označava suprotan i suprotstavljen položaj, a prijedlozi *unatoč* i *usprkos* imaju dopusno-suprotno značenje (Raguž 1997: 138).

direktivnosti te je ostao jedini prijedlog koji je mogao služiti za izricanje apstraktne kao i fizičke direktivnosti (Palić 2010).

Prijedlozi *nasuprot* i *nadomak* su, ističe Palić (2010), u bosanskome jeziku slabo zastupljene. Razlozi njihova slabljenja, osim tendencije dativa da se oslobodi prijedloga, leže u činjenici da je u njihovu značenju slabije istaknuta direktivnost radnje nego u konstrukcijama s prijedlozima *k(a)* i *prema* (Palić 2010). Palić u svojoj monografiji opisuje i dativne konstrukcije s prijedlozima *usprkos* i *unatoč*¹⁷ te konstrukcije s prijedložnim izrazima¹⁸.

U bosanskome jeziku, kao i u hrvatskome, dativ ima tendenciju postati besprijedložni padež. Najčešći prijedlozi s temeljnim dativnim značenjem (negraničnom direktivnosti) su *k(a)* i *prema*. U hrvatskome jeziku *k(a)* i *prema* su zamjenjivi u određenim konstrukcijama (Silić – Pranjković 2005). Prijedlog *prema* u bosanskome jeziku, kao i u hrvatskome, češći je nego prijedlog *k(a)*. U oba jezika, hrvatskome i bosanskome, vodile su se polemike oko prijedloga *prema* i padeža uz koji stoji. Neki gramatičari prijedlog *prema* pripisuju dativu, neki lokativu dok ga neki smatraju prijedlogom koji može stajati uz oba padeža, i dativ i lokativ. Zaključak je da prijedlog *prema* ima temeljno značenje koje odgovara dativu te uz njega može stajati. Unatoč tendenciji da postane antiprepozicional, dativ još uvijek dolazi i uz prijedloge.

¹⁷ *Usprkos* i *unatoč* su dva dativna prijedloga koja se u bosanskome jeziku ne odlikuju visokim stupnjem uporabe (Palić 2010). Složeni veznici *usprkos tome što*, *unatoč tome što* se odlikuju nešto većom čestotom uporabe, osobito u pojedinim funkcionalnim stilovima.

¹⁸ Palić (2010) opisuje i konstrukcije s prijedložnim izrazima *shodno*, *sukladno*, *protivno*, *obrnuto*, *zahvaljujući*, *blizu*, *bliže*, *u susret* i *za inat/uz inat*. Njih opisuje kao konstrukcije koje u bosanskome jeziku imaju ograničenu uporabu te se najčešće vežu uz pojedine funkcionalne stilove (Palić 2010).

7. ANALIZA KORPUSA

Iznesene tvrdnje o dativu i svim njegovim funkcijama primjenjuju se na odabranom korpusu. Ekscerpirani su dativi iz hrvatskih dnevnih novina *Jutarnji list* te su, primjenjujući saznanja o pojedinim funkcijama, podijeljeni prema funkcijama koje obnašaju.

Konstrukcije s *dativom smjera* u korpusu pronađene su u nekoliko primjera. Ta funkcija dativa češće stoji uz glagole sa značenjem cilja kretanja poput glagola *vratiti se* u sljedećim primjerima:

*U MVEP-u kažu da su dobili pozive nekoliko članova rodbine hrvatskih turista u Tunisu kojima su najbliži rekli da se žele vratiti ranije **kući**.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 28.6.2015.)

*Grčki premijer Aleksis Cipras pozdravio je referendumsko 'ne' i rekao u nedjelju kasno navečer da je njegova vlada spremna odmah se vratiti **pregovorima** s vjerovnicima ne bi li se zatvorene banke mogle otvoriti.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 5.7.2015.)

Posebnu skupinu glagola sa značenjem cilja kretanja tvore oni s prefiksom *–pri* (Palić 2010). U korpusu je pronađena konstrukcija s glagolima *pridružiti se* i *pristupiti*:

*Grčka se **Francuskoj, Belgiji, Italiji i Švicarskoj** u toj uniji pridružila 1867. godine, da bi bila izbačena 1908. godine.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 1.7.2015.)

***Novinaru** Jutarnjeg lista su pristupali u velikom broju, raspitivali se o detaljima članka.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 5.7.2015.)

Sljedeća funkcija dativa pronađena u odabranom korpusu je *dativ namjene*, jedna od osnovnih dativnih funkcija. Sam naziv „dativ namjene“ daje do znanja da se označava predmet ili osoba kojemu je što namijenjeno.

*U tom smislu, 21,5 milijuna franaka bit će osigurano za pripreme i infrastrukturne aktivnosti u sektorima voda i otpadnih voda u Gorskotom kotaru, tri milijuna franaka namijenjena su **razminiranju**, a 11 milijuna franaka u sklopu društvenog i ljudskog razvoja, dok je 4,8 milijuna franaka namijenjeno **civilnom sektoru** odnosno **nevladinim udrugama**. (<http://www.jutarnji.hr/>, 30.6.2015.)*

Dativ namjene vrlo često dolazi uz glagole koji označuju kakvo davanje ili govorenje, što dokazuje sljedećih nekoliko primjera:

*Rusija se ne izjašnjava o tome bi li mogla posuditi **Grčkoj** novac za vraćanje kredita. (<http://www.jutarnji.hr/>, 20.6.2015.)*

*Također, priznao je da je nabavljao sedative kako bi ih dao **ženama** samo kako bi spavale s njim. (<http://www.jutarnji.hr/>, 19.7.2015.)*

*Nije ponijela novčanik niti mobitel. Ranije istoga dana rekla je **kolegici** na poslu da će se vidjeti sutra. (<http://www.jutarnji.hr/>, 21.7.2015.)*

*Dok se u poslijepodnevnim satima grčki premijer Alexis Tsipras obraćao **svojim sunarodnjacima**, u Ateni se prolomio pljusak. (<http://www.jutarnji.hr/>, 1.7.2015)*

U prvim dvjema rečenicama glagoli *posuditi* i *dati* koji dolaze uz dativ označavaju davanje dok glagoli *reći* i *obraćati se* označavaju govorenje odnosno neki oblik komunikacije. Uz neizravni dativ namjene često dolazi izravni u akuzativu, što potvrđuju i navedene rečenice (NO – *Grčkoj*, IO – *novac*; NO – *ženama*, IO – *sedative*).

U korpusu je pronađen i dativ namjene koji dolazi uz pridjeve ili priloge te označuje predmet na koji se odnosi, npr.:

*Stranka Podemos, bliska grčkoj Sirizi, nagrizla je 40 godina dugo dvostranačje na lokalnim izborima u svibnju, a njen lider Pablo Iglesias sklon je **mijenjaju** ustava.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 21.7.2015.)

Podvrstom dativa namjene smatra se *dativ koristi ili štete*, koji se potvrđuje sljedećim primjerima:

*No, kriza je ipak donijela nešto dobro **ekonomskoj znanosti**, a to je uspon novih znanstvenih metoda temeljenih na teoriji mreža.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 1.7.2015.)

*Uostalom, simpatizeri Syrize i salonski socijalisti diljem svijeta vole se vraćati u povijest kada traže argumente zbog kojih Grčka ne bi trebala platiti svoje dugove. Pa ugodimo **im**.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 1.7.2015.)

***Hrvatskom nogometnom savezu** tako prijeti novi financijski udarac od UEFA-e, a reprezentaciji suspenzija ili čak oduzimanje bodova, budući da se radi o višestruko ponovljenom prekršaju.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 15.6.2015.)

*Ne zna ni zašto ju je narisao – iz autentičnih neofašističkih poriva, kao bizarnu umjetničku intervenciju ili naprosto samo zato da naudi **arhineprijatelju** Hajdukovih navijača – dakle, **Hrvatskom nogometnom savezu**.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 20.6.2015.)

Daljnja je analiza korpusa pokazala da je i posvojni *dativ* prisutan. Neotuđiva posvojnost koja se odnosi na dijelove tijela pronađena je u primjeru:

*Vjerujem da **mu** se noga nije na vrijeme odvojila od daske i to ju je slomilo – prepričao je Mitchell incident za *Guardia Australia*.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 29.6.2015.)

Budući da je posvojni dativ značenjski blizak posvojnim zamjenicama, može biti tim zamjenicama i zamjenjiv. Prethodna rečenica mogla bi glasiti:

Vjerujem da se njegova noga nije da vrijeme odvojila od daske i to ju je slomilo – prepričao je Mitchell incident za Guardia Australia.
(<http://www.jutarnji.hr/>, 29.6.2015.)

Posvojni dativ označuje i socijalne te rodbinske odnose:

*Za taj posao prijavio se nakon što **mu** je prijateljica poslala oglas budući da **mu**¹⁹ je istekao ugovor u jednoj tvrtki.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 30.6.2015.)

*Doznao sam da **mi** sin nije kod nje u Sisku, već u Njemačkoj.*
(<http://www.jutarnji.hr/> , 13.7.2015.)

*Recite Messiju hvala, on je zaslužan što je **mojem bratu** spašen život.*
(<http://www.jutarnji.hr/>, 29.6.2015.)

Etički dativ kao jedna od funkcija dativa je pronađena u korpusu novina *Jutarnji list*, no mnogo rjeđe nego ostale kategorije. Budući da je to kategorija karakteristična za razgovorni stil, razumljivo je da se ne pojavljuje često u publicističkom stilu. Pronađeni primjer dio su izjava ljudi koje su prenesene i zapisane u člancima.

*„Vjerujte **mi**, ništa nije ukazivalo na to da bi se ovo moglo dogoditi.“*
(<http://www.jutarnji.hr/>, 8.7.2015.)

Od sedam funkcija dativa opisanih u *Gramatici hrvatskoga jezika* autora Silića i Pranjkovića (2005), analizirani korpus nudi njih pet. *Dativ s infinitivom* te *emfatični dativ* ili *dativ zakletve* nisu pronađeni. Uporaba emfatičnog dativa svojstvena je razgovornom stilu, a dativ s infinitivom postao je vrlo rijedak u

¹⁹ Drugi „mu“ u rečenici nije posvojni dativ. Riječ je o dativu koristi ili štete zbog toga što je naznačuje onoga kojemu je nešto na štetu („budući da *mu* je istekao ugovor u jednoj tvrtki“).

suvremenom hrvatskog jeziku te se danas pronalazi većinom u tekstovima pisanim starijim jezikom. Stoga, izostanak ovih dviju funkcija dativa ne iznenađuje.

Uz besprijedložni su dativ u korpusu pronađeni primjeri i prijedložnog dativa. Iako taj padež teži oslobođenju od prijedloga, uz njega se i dalje slažu prijedlozi *k*, *prema*, *nadomak*, *nadohvat*, *nasuprot*, *unatoč* i *usprkos*. Međutim, u korpusu nisu pronađeni primjeri svih prijedloga, već samo prijedlozi *prema*, *unatoč* i *usprkos*. Zanimljivo je da u odabranom korpusu nije pronađen ni jedan primjer s prijedlogom *k(a)*. Silić i Pranjković (2005) u svojoj gramatici navode da je prijedlog *k(a)* u značenju okrenutosti, usmjerenosti i kretanja prema čemu zamjenjiv prijedlogom *prema*. Upravo se prijedlog *prema*, u navedenom značenju, pojavljuje u odabranom korpusu sljedećim primjerima:

*...na većini dionica **prema moru** promet je pojačan, a u jutarnjim satima subote dogodilo se i nekoliko prometnih nesreća.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 20.6.2015.)

*Napadač je počeo pucati na plaži, zatim je krenuo **prema lobiju hotela, hladnokrvno ubijajući**", dodao je turist opisujući napad koji je izveden tijekom svetog muslimanskog mjeseca ramazana.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 27.6.2015.)

*Krenuo sam **prema uredu** kada je ponovno počeo zvoniti.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 27.6.2015.)

*Nakon što je ubio prve žrtve na plaži, produžio je **prema bazenu i predvorju**, a ubijen je na hotelskom parkiralištu.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 28.6.2015.)

Ako je u rečenici riječ o okrenutosti, upravljenosti prema nečemu apstraktnome, što može imati veze se emocijama, intelektualnim odnosom

ili stavom prema nečemu, tada se uvijek rabi prijedlog *prema* dok je uporaba prijedloga *k(a)* u tom slučaju sasvim neobična (Silić – Pranjković 2005). U korpusu je prijedlog *prema* s tim značenjem pronađen u sljedećim primjerima:

*Policiji i FBI-u ovaj 21-godišnjak priznao je odgovornost za masakr, te je otkrio kako "umalo da to nije izvršio jer su svi bili jako ljubazni **prema njemu**"* (<http://www.jutarnji.hr/>, 19.6.2015.)

*Nakon toga je ophođenje **prema njemu** postalo puno bolje pa je i njegov brat za argentinski Clarin rekao...* (<http://www.jutarnji.hr/> , 29.6.2015.)

*Mogu potvrditi da me to tijelo nikada nije ispitivalo o bilo kakvim potencijalnim implikacijama koje bi me povezale s takvim aktivnostima, iz jednostavnoga razloga što nikada nisam igrao ili djelovao protiv svojih čvrstih fair-play načela i ljubavi **prema integritetu sporta**.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 30.6.2015.)

*Odmalena sam naučen da se **prema dvorištima, travnjacima i voćnjacima** treba odnositi s velikom pažnjom i brigom.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 30.6.2015.)

U korpusu su pronađeni primjeri u kojima prijedlog *prema* dolazi u značenju koje se približava „čistom odnosu“, tj. odnosu svojstvenom izrazima *s obzirom na, u odnosu na* (Silić – Pranjković 2005). Takvim se konstrukcijama izražava ono na temelju čega se štogod događa. To dokazuju primjeri koji slijede:

***Prema dostupnim informacijama**, prijavljeni su izdvojeni slučajevi fizičkog nasrtanja umirovljenika jedni na druge, a jedan je 78-godišnji Grk izgubio svijet čekajući u redu.* (<http://www.jutarnji.hr/>, 1.7.2015.)

Presretanje je izvršeno prema svim NATO pravilima i procedurama predviđenim za takav postupak. (<http://www.jutarnji.hr/>, 2.7.2015.)

Prema Eurostatovim podacima, Ginijev koeficijent u Hrvatskoj nešto je niži (0,3). (<http://www.jutarnji.hr/>, 3.7.2015.)

Prema rezultatima očevida, sumnja se da se 49-godišnjak, upravljajući Hyundaiem požeških registracija, dolaskom do raskrižja nije zaustavio na znak stop, čime je oduzeo prednost Peugeotu kutinskih oznaka kojim je upravljao 40-godišnjak. (<http://www.jutarnji.hr/>, 22.7.2015.)

Osim prijedloga *prema* koji dolazi uz dativ, u korpusu su pronađeni i prijedlozi *unatoč* i *usprkos*. Iako su to prijedlozi koji sve češće stoje uz genitiv (Silić – Pranjković 2005), preporučuje se njihova uporaba uz dativ. U korpusu je pronađeno nekoliko primjera prijedloga *unatoč* te jedan primjer prijedloga *usprkos* uz dativ.

Dodao je kako su je, unatoč prijavi, njih trojica ipak napala, iz još nepoznatih razloga, u ponedjeljak navečer. (<http://www.jutarnji.hr/>, 20.6.2015.)

Francuski predsjednik Francois Hollande danas je izjavio da je njegova zemlja i dalje sklonija ponovnom dijalogu između Grčke i njezinih vjerovnika te je ocijenio da je sporazum još uvijek moguć unatoč prekidu pregovora tijekom vikenda. (<http://www.jutarnji.hr/>, 29.6.2015.)

Unatoč prisilnom zatvaranju banaka, više od 1000 poslovnice je danas otvoreno kako bi se umirovljenicima bez bankovnih kartica omogućilo podizanje gotovine. (<http://www.jutarnji.hr/>, 1.7.2015.)

Mislim da to neće postati bitno u bližoj budućnosti, čak i usprkos tome što je došlo do određene promjene javnog mnijenja. (<http://www.jutarnji.hr/>, 20.6.2015.)

Na temelju prijedložnih dativa pronađenih u novinama *Jutarnji list* zaključuje se da je prijedlog *prema* najučestaliji premda je to prijedlog oko kojeg gramatičari dvoje. Iznenađuje činjenica da nije pronađen nijedan primjer s prijedlogom *k(a)*. Od ostalih dativnih prijedloga, korpus nudi još i prijedloge *unatoč* i *usprkos*, s time da je *unatoč* učestaliji.

Gledano u cjelini, u odabranom korpusu pronađeni su primjeri i besprijedložnog i prijedložnog dativa. Besprijedložni dativ nije pronađen u svim funkcijama koje ima, izostale su funkcije emfatičnog dativa (dativa zakletve) te dativa s infinitivom. Ostalih pet funkcija dativa (dativ smjera, dativ namjene, dativ koristi ili štete, posvojni dativ i etički dativ) pronađeno je, no ne u istom omjeru.

Analiza je pokazala da je najučestaliji dativ namjene koji u korpusu dolazi uz glagole davanja (npr. *dati*, *slati*, *posuditi*, *uplatiti*) i govorenja (npr. *reći*, *kazati*, *obraćati se*, *odgovoriti*). Funkcije posvojnog dativa te dativa koristi ili štete također su se pokazale stabilnima. Iako u njemu do izražaja dolazi temeljno značenje dativa – negranična direktivnost, dativ smjera ne odlikuje se frekventnošću, što postaje obilježje te nekad primarne funkcije dativa. Poput dativa smjera, ni etički dativ nije zastupljen u velikoj mjeri. Jedan od razloga je činjenica da je etički dativ svojstven razgovornom stilu. Iako dativ u suvremenom hrvatskom jeziku teži postati besprijedložni padež, u korpusu *Jutarnjeg lista* prijedlozi koji dolaze uz dativ su česti. Najfrekventniji je prijedlog *prema*, onaj oko kojega dvoje brojni gramatičari. Osim prijedloga *prema*, u korpusu su pronađeni prijedlozi *unatoč* i *usprkos*. Iako Silić i Pranjković (2005) navode da se ti prijedlozi danas sve češće upotrebljavaju uz genitiv, preporučuje se njihova uporaba uz dativ. Pomalo iznenađuje činjenica da u korpusu nije pronađen prijedlog *k(a)* koji ima značenje usmjerenosti, kretanja i okrenutosti prema čemu. Umjesto njega, u tom značenju stoji spomenuti prijedlog *prema*.

8. ZAKLJUČAK

Dativ je jedan od sedam padeža hrvatskoga jezika. Javlja se kao padež bez prijedloga i padež određen prijedlozima, s tendencijom da u potpunosti besprijedložan postane. U literaturi najčešće opisan kao neizravni objekt, dativ tijekom povijesti nije mijenjao svoje esencijalno značenje. Gramatičari u starijim i u suvremenim gramatikama ne dvoje oko njegova temeljnoga značenja koje bi se moglo sažeti riječju *usmjerenost*. Ulazeći dublje u konkretnija i jasnija dativna značenja, dolazi se do sedam funkcija dativa u hrvatskome jeziku: *dativa negranične direktivnosti (dativ smjera)*, *dativa namjene*, *dativa koristi ili štete*, *posvojnog dativa*, *dativa interesa ili etičkog dativ*, *dativa s infinitivom i emfatičnog dativa*.

U bosanskome jeziku, Ismail Palić nudi nešto širu podjelu dativa, no osnovna se značenja podudaraju sa značenjima u hrvatskome jeziku. Palić dativ dijeli na besprijedložni, koji se dalje dijeli na konstituentски i nekonstituentски ovisno o tome pripada li rečeničnom ustrojstvu ili ne, te prijedložni. *Dativ primaoca*, *dativ korisnika*, *dativ „ophođenika“*, *dativ pogođenog posjednika*, *dativ iskusioca* i *alativni dativ* pripadaju konstituentskom, a *ocjeniteljski* i *pragmatički* nekonstituentskom.

Iako teži postati besprijedložni padež, uz dativ još uvijek dolazi nekoliko prijedloga od kojih prijedlozi *k(a)* i *prema* prenose osnovno dativno značenje – usmjerenost i kretanje prema čemu. Iako emitira osnovno dativno značenje, prijedlog *prema* je predmet brojnih rasprava te ga neki svrstavaju u dativne, a neki u lokativne prijedloge, dok određen broj jezikoslovaca vidi opravdanim smatrati ga i dativnim i lokativnim prijedlogom. Gramatičari Silić i Pranjković, čija je *Gramatika hrvatskoga jezika* poslužila kao temelj ovome radu, prijedlog *prema* svrstavaju među dativne prijedloge jer se osnovno dativno značenje očituje upravo u tome prijedlogu. Osim prijedloga *k(a)* i *prema*, prijedlozi

unatoč, usprkos, nadomak, nadohvat također su dativni unatoč činjenici da se u suvremenom hrvatskom jeziku sve češće pojavljuju uz genitiv.

Ekscerpiranje dativa iz novina *Jutarnji list* pokazalo je da se dativ danas ostvaruje i u besprijedložnom i u prijedložnom obliku. Od sedam funkcija koje dativ obnaša u hrvatskome jeziku pronađeno je njih pet (dativ namjene, dativ koristi ili štete, posvojni dativ, etički dativ, dativ smjera), s time da se neke funkcije javljaju češće, a neke rjeđe. Dativ namjene pokazao se najučestalijim, dok se dativ smjera ne odlikuje čestotom. Dativ koristi i štete te posvojni dativ odlikuju se frekventnošću i stabilni su, dok se etički dativ kao i dativ smjera javljaju vrlo rijetko. Dativ s infinitivom i emfatički dativ nisu pronađeni u korpusu. Izostanak dativa smjera (alativnog dativa) može se objasniti činjenicom da to, nekad primarno značenje dativa, danas sve manje zastupljeno, odnosno zamijenjeno genitivnim konstrukcijama.

Analiza korpusa pokazala je da je prijedlog *prema* najučestaliji dativni prijedlog, a slijede ga prijedlozi *unatoč* i *usprkos*. Prijedlog *k(a)*, jedini koji je zasigurno dativni i koji ponavlja osnovno značenje dativa, u korpusu nije pronađen već je zamijenjen prijedlogom *prema*.

Prilikom promatranja korpusa i (ne)ostvarenih funkcija ne treba smetnuti s uma činjenicu da određene funkcije nisu karakteristične za stil koji je bio predmet analize, a to je publicistički stil. Uporaba određenih funkcija dativa u ovom stilu je neobična i rijetka.

9. SAŽETAK

U hrvatskom jeziku dativ se javlja u dva oblika, besprijedložnom i prijedložnom. Njegovo temeljno značenje je negranična direktivnost, odnosno odnos između dvaju predmeta iz čega su se razvila konkretnija dativna značenja. Sedam dativnih funkcija u hrvatskome jeziku su: *dativ smjera ili dativ negranične direktivnosti*, *dativ namjene*, *dativ koristi ili štete*, *posvojni dativ*, *etički dativ*, *dativ s infinitivom i emfatički dativ*.

Iako dativ ima tendenciju postati u potpunosti besprijedložni padež, i dalje dolazi uz prijedloge. Prijedlog *k(a)* smatra se čistim dativnim prijedlogom dok su drugi prijedlozi predmet rasprava, osobito prijedlog *prema*. Iako dvojben, prijedlog *prema* potvrđuje osnovno dativno značenje te je njegova uporaba uz dativ točna te se *prema* odlikuje većom frekventnošću od prijedloga *k(a)*. Uz ta dva prijedloga, dativnim se smatraju prijedlozi *unatoč*, *usprkos*, *nadohvat*, *nadomak* i *nasuprot*.

Analizom novina *Jutarnji list* utvrdilo se postojanje pet od sedam funkcija dativa u navedenih u hrvatskoj gramatičkoj literaturi. Ističe se dativ namjene, koji se u korpusu pokazao daleko najučestalijim. Uz dativ namjene pronađeni su i dativ koristi ili štete, posvojni dativ, etički dativ te dativ smjera. Dativ smjera ili alativni dativ nekad je imao primarnu ulogu, no danas postaje sve manje zastupljen što je pokazalo i ova analiza. Dativ s infinitivom i emfatički dativ nisu pronađeni u korpusu. Prijedložni dativ u korpusu je zastupljen u velikoj mjeri, a čestotom se ističe mnogima dvojbeni prijedlog *prema*. Osim prijedloga *prema*, pronađeni su prijedlozi *unatoč* i *usprkos*, a prijedlog *k(a)* nije pronađen u niti jednom primjerku.

10. KLJUČNE RIJEČI

sintaksa, dativ, hrvatski jezik, publicistički stil

Syntax of dative in Croatian language

Key words: syntax, dative, Croatian language, journalistic style

11. LITERATURA

BADURINA Lada, „Padeži i komunikacija“, *Sintaksa padeža: zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem Drugi hrvatski sintaktički dani*, Osijek 13. – 15. studenog 2008., uredile Matea Birtić i Dunja Brozović Rončević, str. 1 – 14, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Osijek, 2010.

BARIC Eugenija, LONČARIĆ Mijo, MALIĆ Dragica, PAVEŠIĆ Slavko, PETI Mirko, ZEČEVIĆ Vesna, ZNIKA Marija, *Hrvatska gramatika*, drugo izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1997.

BELAJ Branimir, TANACKOVIĆ FALETAR Goran, *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb, 2014.

BRABEC, Ivan; HRASTE, Mate; ŽIVKOVIĆ, Sreten, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, šesto nepromijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1965.

DAMJANOVIĆ Stjepan, *Staroslavenski jezik*, četvrto popunjeno i dopunjeno izdanje, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2003.

GALLIS Arne, *Beiträge zur Syntax der Richtungsverba in den slavischen Sprachen, besonders im Serbokoatischen*, Universitetsforlaget, Oslo, 1973.

GIS Ivana, „Dativ i lokativ u suvremenim gramatikama“, pregledni rad *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis*, god. 5, br. 5, str. 47 – 55, Filozofski fakultet Osijek, 2011.

KATIČIĆ Radoslav, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, treće izdanje, HAZU – Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002.

KUNA Branko, MIKIĆ Ana, „Posvojni dativ“, *Sintaksa padeža : zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem Drugi hrvatski sintaktički dani*, 13. – 15. studenog 2008., uredile Matea Birtić i Dunja Brozović Rončević, str. 147 – 162, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Osijek, 2010.

MATASOVIĆ Ranko, *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.

MARETIĆ Tomo, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, treće izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1963.

PALIĆ Ismail, *Dativ u bosanskome jeziku*, Naučna biblioteka „Slovo“, Sarajevo, 2010.

PETI-STANTIĆ Anita, „Etički dativ kao izraz gramatičke ekspresivnosti u jeziku“, *Riječki filološki dani*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa od 3. – 5. prosinca 1998., uredila Diana Stolac, str. 287 – 296, Filozofski fakultet Rijeka, 2010.

PRANJKOVIĆ Ivo, „Od alativnog do pragmatičkog dativa“, *Prikazi Fluminensia*, god. 23, br. 1, str. 189 – 200, Rijeka, 2011.

RAGUŽ Dragutin, *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb, 1997.

RIŠNER Vlasta, „O uporabi nekih bliskoznačnih prijedložnih izraza“, *Sintaksa padeža: zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem Drugi hrvatski sintaktički dani*, 13. – 15. studenog 2008., uredile Matea Birtić i Dunja Brozović Rončević, str. 223 – 239, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Osijek, 2010.

RIŠNER Vlasta, „Morfosintaktička obilježja dativnih izraza uz glagole kretanja“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knjiga 29, str. 259 – 273, Zagreb, 2003.

SILIĆ Josip, PRANJKOVIĆ Ivo, *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

STOLAC Diana, „Sintaksa Bartola Kašića“, *Fluminensia*, god. 3., br. 1-2, str. 169 – 175, Rijeka, 1991.

STOLAC Diana, „Sintaksa u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knjiga 31, str. 249 – 276, Rijeka, 2005.

ŠARIĆ Ljiljana, „Dativ smjera u hrvatskome jeziku (u usporedbi s drugim slavenskim jezicima)“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knjiga 25, str. 323 – 344, Zagreb, 1999.

ŠARIĆ Ljiljana, „On the semantics of the „dative of possession“ in the Slavic languages: An analysis on the basis of Russian, Polish, Croatian/Serbian and Slovenian examples“, *Glossos*, 3, Slavic and East European Language Resource Center, Duke University, 2002.

TAFRA Branka, „Mjesto Della Belline gramatike u povijesti hrvatskih gramatika“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 16 No.1, str. 263 – 274, Zagreb, 1990.

TAFRA Branka, „Kašićevi tragovi u hrvatskoj gramatici“, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnoga jezika*, Vol. 47, No.2, Zagreb, 1999.

TEŽAK Stjepko, BABIĆ Stjepan, *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, sedamnaesto izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2009.

WEBER Adolf, *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*, pretisak, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 1859.

IZVORI:

Jutarnji list (<http://www.jutarnji.hr/>)